

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Філософський факультет
Кафедра політології

РЕГІОНАЛЬНІ ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ: ОСОБЛИВОСТІ ІДЕОЛОГІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ

Кваліфікаційна робота
зі спеціальності 052 - Політологія
освітнього рівня «Магістр»

студента
II курсу ОР «Магістр»
денної форми навчання
Михайла ТРОФИМЧУКА

Науковий керівник -
кандидат політичних наук, доцент
Віктор ТЕРЕМКО

Допущено до захисту:
Завідувач кафедри _____

Київ – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ.....	5
РОЗДІЛ 2. ІДЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РЕГІОНАЛЬНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ	18
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ ПАРТІЙ В ЄВРОПІ ТА УКРАЇНІ	40
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ТА ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	65

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Процеси глобалізації та євроінтеграції покликані розмивати кордони національних держав, створити наднаціональну політичну систему. В той же час, надання більших повноважень та представництва місцевим органам влади загострило проблему регіональної ідентичності, що стало приводом для створення регіональних політичних партій.

В Європі в останні роки відбулась низка подій, що свідчать про актуалізацію проблеми сепаратизму. В 2015 році активізувався рух за незалежність Каталонії. Масові протести та діяльність місцевої влади призвели до оголошення в 2017 році референдуму на якому було підняте питання про відокремлення регіону від Іспанії.

В той же час, в Шотландії в 2014 відбувся референдум щодо незалежності. В той же час при владі в цій частині Великої Британії перебуває партія, що ставить своєю ціллю незалежність регіону. В подальшому проблема сепаратизму у Великій Британії загострилася на фоні виходу країни зі складу Європейського союзу.

Спільним в цих подіях в Каталонії та Шотландії є той факт, що тамтешні політичні партії стали інструментом декларування ідей відокремлення регіонів, а також інституційним чинником сепаратистських процесів, що в свою чергу зумовлює актуальність дослідження регіональних партій.

Не дивлячись на те, що всі партії в Україні є загальнонаціональними, регіональні партії почали здобувати все більший рівень популярності на місцевому рівні. Про це свідчать результати місцевих виборів 2015 та 2020 років, наслідками яких стала репрезентація місцевих політичних сил в переважній більшості регіонів України. Дослідники та громадські діячі вважають, що регіональні партії можуть становити загрозу територіальній цілісності держави.

Об'єкт дослідження – європейські регіональні політичні партії.

Предмет дослідження – світоглядні та діяльнісні особливості європейських регіональних політичних партій.

Мета роботи полягає у аналізі основних особливостей формування, діяльності та програмних особливостей регіональних політичних партій, впливу регіональних партій на місцеві та загальнонаціональні органи влади;

Задля досягнення поставленої мети слід вирішити наступні **завдання** дослідження:

- Дослідити категоріальний апарат дослідження регіональних політичних партій в країнах Європи;
- Розкрити ідеології регіоналізму та націоналізму в програмних засадах регіональних політичних партій, сепаратистські та іредентистські позиції в програмних засадах та діяльності регіональних політичних партій; ідеологічну спрямованість регіональних політичних партій, їх місце в політичному спектрі;
- Розглянути особливості утворення та діяльності регіональних політичних партій в Європі, їх місце в партійних системах своїх країн;

Методи дослідження. Історичний метод використовувався при розгляді формування та діяльності регіональних політичних партій та історичних чинників формування сепаратизму та іредентизму. Системний метод – для розкриття особливостей діяльності регіональних політичних партій. Порівняльний метод дозволив виокремити ідеологічні особливості регіональних партій.

Структура роботи: магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку літератури і використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

Існує низка підходів до визначення поняття «політична партія». В межах електорального підходу партію визначають як «політичну групу, яка бере активну участь у проведенні виборів і має завдяки цьому можливість проводити своїх кандидатів до органів публічної влади». Згідно функціонального підходу, політична партія – це організація індивідів, яка прагне шляхом виборів або крім виборів продовжити повноваження народу або його частини з метою здійснення політичного панування в суспільстві. Закон України «Про політичні партії» дає наступне визначення політичної партії: «Політична партія - це зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян - прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах».

У взаємодії одна з одною партії утворюють партійні системи. В політичних науках використовуються різні визначення партійної системи. В широкому розумінні партійну систему визначають як загальна сукупність партій, що діють в державі. В вузькому розумінні, партійна система охоплює лише ті партії, що беруть участь у формуванні владної системи управління. партійна система уособлює якісний стан розвитку багатопартійності, коли певна сукупність партій установлює стійкий і стабільний зв'язок з електоратом і між собою, репрезентуючи інтереси значної частини виборців у системі державної влади, бере участь в її здійсненні чи впливає на такий процес.

Основною формою діяльності політичних партій є участь у виборах. Вибори розглядають як форму безпосередньої демократії, що представляє собою процедуру формування державного органу, представницького органу місцевого самоврядування або наділення повноваженнями посадової особи, що здійснюється шляхом голосування уповноважених осіб за умови, що на

кожний представлений у такий спосіб мандат можуть претендувати в установленому порядку два і більше кандидати. За територіальним представництвом виокремлюють наступні види виборів: загальнонаціональні (вибори до органів державної влади) та місцеві (вибори органів місцевого самоврядування). Якщо говорити про регіональні партії, то їх політична участь виявляється здебільшого на місцевих виборах. Проте, в низці країн вони можуть брати участь і у виборах до загальнонаціональних парламентів.

Регіональними називають партії які діють на певній території. Деякі дослідники додають, що регіональною може вважатись лише та партія, що виступає за зміну прав цієї території, особливо тих, хто виступає за автономію чи незалежність. Загальними чинниками появи таких партій можуть виступати історичні обставини або певний регіональний інтерес. Регіональні партії зазвичай борються за перерозподіл влади та ресурсів впливу від центру держави на користь свого регіону.

Дослідниками розрізняються регіональні та регіоналістські партії. Зокрема Л. де Вінтер вважає ключовою ознакою, котра вирізняє регіоналістські партії з-поміж інших, їхню вимогу «політичної реорганізації існуючої в державі структури влади на користь регіонів шляхом надання їм права на самоуправління» [50; с. 204-205]. Натомість, активність чи рівень електоральної підтримки регіональних партій обмежується певною територією. Синонімічними є поняття «субнаціональна партія», «периферійна партія», «локальна партія» [50].

Існує низка класифікацій регіональних політичних партій. Л. де Вінтер поділяє на протекціоністські, автономістські та націонал-федералістські. Протекціоністські партії прагнуть гарантій збереження культурної ідентичності на кшталт регіональних квот в структурах влади чи збереження рідної мови. Автономістські партії виступають за перерозподіл повноважень між центром і регіонами всередині держави. Націонал-федералістські, в свою чергу вимагають передачі регіонам якомога більших повноважень.

Регіональні політичні партії можуть виникати внаслідок: перетворення загальнонаціональної партії на регіональну; розколу в загальнонаціональній партії; еволюційного розвитку регіоналістських поглядів місцевої еліти; укрупнення локальних партій або їхнього об'єднання.

Так як регіональні партії часто формуються навколо певної ідентичності, то вони різняться за сукупністю ідентифікаційних ознак. Такими ознаками є етнічна, регіональна, лінгвістична, конфесійна. Вищезгадані ознаки можуть поєднуватися. Зокрема, Шведську народну партію Фінляндії та Російський союз Латвії характеризують як етнолінгвістичні об'єднання, так як шведська меншина в Фінляндії, як і російськомовне населення Латвії не має власного, чітко вираженого району проживання. Натомість, італійська Ліга Півночі (до 2018, коли остання фактично проголосила себе загальнодержавною партією і прибрала «Північ» з назви), враховуючи ареал функціонування та мовних особливостей північної частини держави, є регіонально-лінгвістичною. Політичні партії Уельсу, Шотландії, Країни Басків мають три з чотирьох ознак (регіон, етнос, мова) і можуть бути названі регіональними етнолінгвістичними.

Конфесійний ідентифікаційний чинник партій характерний переважно для Північної Ірландії, та країн колишньої Югославії. В Північній Ірландії існують дві етноконфесійні регіональні партії – Демократична юніоністська партія, що репрезентує протестанське населення, та ірландська Шинн Фейн, що відстоює інтереси католиків. Якщо говорити про країни колишньої Югославії, то конфесійний чинник для тамтешніх партій є домінуючим. Це пов'язано зі строкатістю етноконфесійної структури власне Балканського регіону: серби, чорногорці, македонці – православні; хорвати, словенці – католики; боснійці, албанці – мусульмани. Тому для тамтешніх партій переважно використовується визначення регіонально-конфесійні [44, с.87].

Регіональні партії можна типологізувати за позиціями в політичній системі своїх держав. За функціями, що виконують партії в органах виконавчої та законодавчої влади, регіональні партії можна розділити на три типи.

Перший тип – регіональна партія, як реальний чи гіпотетичний партнер в урядових коаліціях. Найвиразнішим прикладом такої участі є баварський Християнсько-соціальний союз, що поєднує схожі з правлячим Християнсько-демократичним союзом світоглядні позиції з відстоюванням інтересів свого регіону. Іншим прикладом подібної співпраці є Італія. В 1994-1996 та 2001-2006 роках, Ліга Півночі входила до урядової коаліції «Вперед, Італія!» та «Національний альянс».

Залучення регіональних партій до урядових коаліцій може диктуватися не лише необхідністю враховувати інтереси населення певного регіону, а й партійною системою, що склалася в країні. Така ситуація в різні часи виникала при формуванні правлячих коаліцій в Болгарії, Румунії, Словаччині, Македонії. В згаданих країнах сформувалася система двох з половиною партій, де регіональні чи етнічні партії можуть грати роль шарнірів, яких запрошують до співпраці з більшими партіями, які власне формують коаліцію [44, с.90].

Другий тип характеризує регіональні партії як групи опозиційного тиску. Присутність в національних представницьких органах влади певної кількості депутатів регіональних партій, що не мають реальних шансів увійти до складу тих чи інших коаліцій, дає в той же час можливість висловлювати свою позицію та користуватися правом законодавчої ініціативи, які можуть вплинути на позицію влади.

Третій тип, який є найпоширенішим в політичній участі регіональних партій – політика в місцевих органах влади. На цьому рівні, етнічні чи регіональні партії можуть мати перевагу над загальнодержавними за ступенем представництва, таким чином змушуючи останніх пристосуватися до місцевих умов. Хоча місцеві органи влади часто мають вузьку проблематику місцевого значення, тим не менш для регіональних партій існує можливість для впливу на сфери національно-культурної автономії, освіти, охорони здоров'я, екології [44, с.91].

Зміцнення регіональних партій є наслідком соціальних розмежувань, описаних в теорії С. Ліпсета та С. Роккана. Згідно цієї теорії, існуючі партійні

системи є результатом існуючих в суспільствах соціальних конфліктів. Одним з найважливіших конфліктів в межах цієї теорії є конфлікт «центр – периферія». Під цим розмежуванням розумівся розкол, що виник внаслідок національних революцій і проходить між центром, що формує національну культуру та населенням підкорених провінцій, що чинить спротив, так як має різні культурні, релігійні чи лінгвістичні відмінності.

Регіональні політичні партії є складовою досліджень націоналізації партійних систем. Під націоналізацією партійної системи розуміється процес уніфікації електоральної підтримки політичних партій в різних частинах держави. Процес націоналізації полягає в гомогенізації електоральної поведінки з точки зору електоральної участі так і підтримки партій та партійних кластерів. В зарубіжних працях процес націоналізації пов'язують з історичними процесами формування націй та національних держав. В XIX столітті такого локальний, фрагментарний характер і різнилася від регіону до регіону. В подальшому процесі формування національних держав рівень підтримки політичних партій мала більш-менш рівномірний територіальний розподіл. Антитезою націоналізації є процес регіоналізації партійної систем. Регіональні політичні партії, їх стратегії та особливості електоральної участі є одним з основних елементів дослідження регіоналізації партійної системи, так як створення таких партій є наслідком цього процесу.

Д. Карамані виокремив наступні типи націоналізації партійних систем країн Європи відповідно до територіальної конфігурації голосування.

- націоналізовані партійні системи, для яких є притаманними гомогенність електоральної підтримки політичних партій та слабкий рівень розвитку регіональних партій (Данія, Ісландія, Норвегія, Греція);

- сегментовані партійні системи, в яких наявні територіальні одиниці, де представлена регіональна партія за гомогенної підтримки інших політичних сил (Німеччина, Італія);

- територіальні партійні системи, у котрих не діють потужні регіональні партії, хоча, з огляду на соціокультурні розмежування, спостерігається явище

нерівномірної підтримки основних партій за територіями (Франція, Швейцарія, Велика Британія);

– регіоналізовані партійні системи, які мають не тільки територіально нерівномірну електоральну підтримку партій, але і наявність впливових регіональних партій (Фінляндія, Бельгія) [48; с.167]

Центральною категорією дослідження регіональних політичних партій, як і більшості регіональних досліджень є категорія регіону. Хартія Європейського Співтовариства щодо регіоналізації від 1988 р. формулює регіон як територію, що є географічно чітко визначеною одиницею або спільністю споріднених територій, які мають історичну спадковість, або численність населення має спільні риси та має бажання просувати культурний, соціальний та економічний розвиток. Поняття регіон походить з латини, що означає територію. Регіон є частиною території яка за сукупністю явищ або ознак відрізняється від інших територій і характеризується єдністю, взаємозв'язком елементів, що її складають, і цілісністю, що є закономірним результатом її розвитку. Воно використовується для позначення будь-якої ділянки земної поверхні, що має набір специфічних властивостей. Серед таких властивостей виокремлюють: спільність історичної долі; наявність особливостей; культури, притаманної лише цій групі; схожий тип економіки; спільна робота в регіональних міжнародних організаціях.

В політичній регіоналістиці регіон вживається в широкому та вузькому значеннях. В вузькому значенні політичний регіон – це адміністративно-територіальна одиниця першого субнаціонального рівня. Тобто, згадане визначення стосується формального осередку політичного простору держави. Разом з цим в науковий обіг вводять поняття субрегіону – адміністративно-територіальної одиниці другого рівня. В широкому розумінні, регіон являє собою частину території, що має певні політичні якості і характеристики. В це розуміння поняття регіону включають неформальний регіон, існування якого визначається власне дослідниками за тими чи іншими політичними характеристиками.

Регіон має певний набір індикаторів, що виокремлюють його з загального складу території країни. По-перше, в поняття регіону включають територію, що має відмінності від решти території країни. По-друге, структура населення регіону має свої особливості, що вирізняють регіон з-поміж інших. Третім індикатором є регіональна ідентичність, наявність регіонального самоусвідомлення що часто переважає над самоусвідомленням загальнонаціональним.

Регіон в якості історично сформованої території з певними особливостями культури та структури населення може відігравати як конструктивну так і деструктивну роль, стати чинником втілення принципів субсидіарності та децентралізації управління. Регіон також може бути використаний сепаратистськими рухами з метою відокремлення зі складу держави.

Існує чимало визначень регіоналізму. «Короткий Оксфордський політичний словник» тлумачить це поняття як практика регіонального врядування або віра в таке врядування», а також акцентує на тому, що «регіоналізм слід відрізнити від федералізму, за якого нижчий рівень урядування має свою захищену сферу компетенції, в яку не може втручатися верхній рівень, та від деволуції — передачі з верхнього рівня врядування на нижчий рівень повноважень, які згодом важко повернути». Американський етнополітолог Л.Снайдер в свою чергу вживає поняття регіоналізм для позначення стану або «процесу розподілу країни на невеликі адміністративні частини»; «утворення комбінації кількох держав, що діють як ціле».

У вітчизняній науці виокремлюють наступне визначення регіоналізму: «врахування національних, економічних та інших особливостей, притаманних певному регіонові тієї чи іншої країни; політика, спрямована на об'єднання групи держав певного регіону, залежних одна від одної в економічному, політичному та військовому аспектах». В європейських дослідженнях регіоналізм визначається як явище, набуття регіонами статусу суб'єкта.

В межах дослідження регіоналізм розглядатиметься також як ідеологія, в основі якої лежить прагнення до збільшення політичної сили, впливу та самовизначення народу одного або кількох субнаціональних регіонів. Е. Томпсон трактує регіоналізм як спосіб, за допомогою якого окремі політичні партії та інші організації сприяють ідеї специфічності (відокремленості) регіону, тобто регіоналізм є водночас і ідеологією, і стратегією, яка виокремлюється з метою забезпечення переваг для регіону. В свою чергу, Д.Еванс та Дж.Ньюхем співвідносять поняття регіоналізм з поняттям регіон як співвідносяться поняття «націоналізм» та «нація». Регіоналізм виступає як прояв сукупності певних позицій, відносин, що відображують індивідуальні та колективні погляди, думки щодо регіону [52].

Серед причин виникнення регіоналізму виокремлюють наступні: глобалізацію національних економік та пов'язане з цим розмивання кордонів національних держав; мобілізація регіонів проти національних центрів; надання національним меншинам культурної автономії; інтенсивний розпад старих та поява нових суспільних інститутів, що збільшили рівень мобільності населення;

Децентралізація передбачає поділ повноважень та ресурсів між кількома рівнями, кожен з яких обраний демократичним шляхом і має незалежний статус і повноваження щодо прийняття рішень принаймні в одній галузі. Незалежність різних рівнів влади щодо прийняття рішень означає, що різні рівні влади можуть законодавчо визначати та встановлювати політику щодо низки політичних питань. На загальнонаціональному рівні вирішуються питання, які є взаємовигідними для всіх регіонів країни, або питання, що не можуть бути вирішені на регіональному рівні, такі як оборона, закордонні справи, імміграція. Сфери повноважень регіонального рівня в різних країнах є різним, як правило, це такі питання, які вигідніше пристосувати під потреби певного регіону, такі як охорона здоров'я, освіта, інфраструктура [48].

Політична децентралізація спонукає політиків створювати регіональні партії, а виборців – голосувати за них. Для децентралізованих держав є

характерною висока роль органів місцевого самоврядування, в яких регіональні партії мають більше можливостей для впливу ніж в державних органах влади. Існування органів місцевого самоврядування може бути характерним і в централізованих державах, проте в прийнятті політичних рішень превалюють державні органи влади. Саме тому політики не мають особливого стимулу створювати партії, відмінні від тих, що існують на загальнодержавному рівні [48].

Підйом регіональних рухів припадає на 70-80-ті роки ХХ століття, що здебільшого пояснюється зростанням самовизначення етнічних спільнот. Друга хвиля їх розвитку припадає на 2000-ні роки. Важливими чинниками регіоналізму стають процеси глобалізації та євроінтеграції.

В межах дослідження регіональних партій дослідники часто звертаються до поняття націоналізму. Е. Сміт розглядає націоналізм як «ідеологічний рух за досягнення й утвердження незалежності, єдності та ідентичності від імені населення, яке, за задумом кількох своїх членів має становити реальну або потенційну «націю»». Основою для самовизначення території може бути як держава, так і певний регіон. В першому випадку, такий націоналізм визначають як націоналізм титульної нації.

В другому випадку такий націоналізм є націоналізмом меншини, прагненням якого є розширенням культурних чи політичних прав власного народу. Національна меншина визначається як етнічна група, що не є домінуючою в межах своєї держави та за своїм статусом поступається домінуючій спільноті. В таких меншинах наявні певні культурні відмінності, що відрізняють її від більшості.

У науковій літературі немає однозначного підходу щодо визначення поняття «сепаратизм». В широкому розумінні сепаратизм – це прагнення до відокремлення, створення окремої держави, власного нормативно-правового поля. В науковій літературі дається наступне визначення: сепаратизм – це теорія, політика і практика відокремлення, відділення частини території

держави з метою створення нової самостійної держави або одержання статусу широкої автономії.

Серед причин виникнення сепаратизму А. Баранов виокремив економіко-географічні, расові, етнічні, релігійні, релігійно-етнічні, внутрішньополітичні, зовнішньополітичні, та ідеологічні чинники. Здебільшого сепаратизм поділяють на релігійний та етнічний. У першому випадку – рух релігійної меншини за відділення, а у другому – певного етносу.

Однією з форм сепаратизму є політика іредентизму. Іредентизм пов'язаний з бажанням певної частини однієї держави приєднатись до складу іншої, зазвичай етнічної батьківщини. Політичні партії в даному випадку представляють інтереси груп розділеного народу – як серед іреденти, так серед держави-іредентиста.

Під іредентою розуміється етнічна група, що в силу певних історично зумовлених обставин опинилася в межах іншої держави, але зберігає власну етнічну ідентичність, компактно проживає на території, суміжній зі спорідненою державою, розглядає цю територію як споконвічне володіння, прагне підтримувати контакти з національною державою і орієнтується на неї, кількісно поступається титульній нації, не займає домінуючих позицій у суспільстві.

Близьким поняттям до сепаратизму є поняття сецесії. Проте ці поняття не є тотожними. Сецесію та сецесіонізм дослідники зводять до вимоги формального виходу з держави, розриву зв'язку із центральною владою з боку якоїсь частини державного утворення на підставі прагнення до створення суверенної держави. Тим не менш, сецесіоністські та сепаратистські рухи можуть легко переходити одна в одну, на різних етапах своєї еволюції. Виокремлюють кілька підстав існування сецесіоністських партій та рухів. Такими підставами є збереження власної культури, у випадку, якщо остання не може функціонувати та розвиватись в межах держави; та прагнення етносу до виживання, захисту від утисків з боку держави.

Дещо поміркованішою формою сепаратизму є автономізм. Автономізм – політична доктрина, що підтримує набуття або збереження політичної автономії нації чи регіону. Поняття політичної автономії в свою чергу є неоднозначним. В широкому розумінні Г. Штайнер визначав автономію як «державну систему чи підсистему, що керується і комплектується меншиною або його членами». Р. Лапідо в свою чергу пов'язує її з територіальним компонентом: «Територіальна політична автономія – це устрій, що має за мету надати групі, що відрізняється від більшості в деякому регіоні, можливість, за допомогою яких група може висловлювати свою особливу ідентичність».

Дослідження регіональних партій в Європі активізувались у другій половині ХХ століття. Саме на цей період припадає інституціалізація регіональних виборів, що призвело до розмежування національного та регіонального рівнів дослідження політичних партій як суб'єктів регіональної політики. В той же час встановилися два підходи в дослідженнях регіональних партій – інституційний та соціологічний. Інституційний підхід прагне встановити причинно-наслідковий зв'язок між соціальними розмежуваннями та інституціональними змінами. Соціологічний підхід прагне встановити причини електоральної популярності регіональних політичних партій.

Діяльність низки регіональних партій висвітлена в дослідженнях пов'язаних з явищами сепаратизму та іредентизму. Пов'язано це зі згасанням низки сепаратистських терористичних угруповань та утворення ними політичних партій. Дослідження іредентизму характерні для країн Центрально-Східної Європи. В межах досліджень іредентизму аналізується роль регіональних партій у формуванні іредентизму як політики.

Незважаючи на актуалізацію теми дослідження в останні роки, регіональні політичні партії залишаються малодослідженими в українській науці. Регіональні партії розглядаються переважно в межах розгляду регіональних політичних процесів. Дослідження регіональних політичних процесів представлені в наукових розвідках розвідки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса, Українського центру

політичних і економічних досліджень імені Олександра Разумкова, Українського незалежного центру політичних досліджень, Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», Національного інституту стратегічних досліджень, Інституту соціології НАН України, Лабораторії законодавчих ініціатив, Комітету виборців України та ін. Згадані інститути досліджують регіональні політичні партії в межах досліджень місцевих виборів, дослідження партійних систем на загальнонаціональному та територіальному рівнях, аналізу партійних структур в різних областях України.

Загалом, в межах дослідження було проаналізовано наступні види джерел:

- 1) Праці українських та зарубіжних дослідників. Використовувались в межах аналізу партійних систем країн Європи та ступінь впливу регіональних політичних партій на вказані партійні системи, дослідженні ролі регіональних політичних партій на поширення та інституціалізацію сепаратизму та іредентизму;
- 2) Аналітичні матеріали, опубліковані в ЗМІ, які стосувались переважно останніх подій, пов'язаних з діяльністю регіональних партій в Європі;
- 3) Дані соціологічних досліджень та електоральних кампаній використовувались при аналізі політичної участі регіональних політичних партій в країнах Європи;
- 4) Програмні документи політичних партій аналізувались з метою бачення регіоналізму в ідеології регіональних партій, елементів класичних ідеологій в програмних засадах політичних партій.

Суть історичного методу полягає у вивченні виникнення, формування, та розвитку об'єкта дослідження. Метод був застосований з метою розкриття історичних передумов формування регіональних політичних партій, розкриття передумов і причин сепаратистських та іредентистських тенденцій в різних регіонах Європи.

Системний метод розглядає об'єкти політики як систему - цілісний, складно організований і саморегульований механізм, що знаходиться у безперервній взаємодії з навколишнім середовищем через вхід та вихід системи. Особливість методу полягає у розгляді об'єкта дослідження як утворення, що функціонує у межах дещо ширшого середовища. В межах дослідження системний метод застосовувався для розкриття особливостей політичної участі регіональних партій, їх взаємодії з загальнонаціональними партіями в представницьких органах влади.

Порівняльний метод орієнтує дослідження на розкриття спільних і відмінних рис об'єктів та їхніх елементів. Перш за все акцент робиться спочатку на з'ясуванні спільного, так як відмінності між різнотипними політичними системами можуть бути з'ясовані лише в разі існування у них певних спільних, системних ознак. Зазначений метод був застосований при аналізі ідеологічних особливостей регіональних політичних партій. За допомогою цього методу було проаналізовано місце регіональних партій в партійних системах різних країн Європи.

РОЗДІЛ 2. ІДЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РЕГІОНАЛЬНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

Більшість регіональних партій декларує свою основною ідеологією регіоналізм. Регіоналізм розглядається як ідея політичного конституювання регіону, здобуття ним політичної суб'єктності і включенню в політичний процес. До регіоналістських вимог відносяться вимоги, що стосуються інституційних аспектів взаємодії центру та регіонів, а не конкретних ситуативних питань. Вимога самостійно розпоряджатись податками та зборами може бути визначена як регіоналістська. В свою чергу, вимога до центру виділити додаткові ресурси на проєкти чи збільшення фінансування регіону регіоналістським не є. Серед вимог регіоналістських партій та рухів виокремлюють наступні: Створення нової політико-адміністративної одиниці, у випадку, якщо певна територія позиціонує себе як регіон, але немає юридично закріпленого статусу; наділення регіону особливим статусом – більшим за об'ємом порівняно з іншими адміністративно-територіальними одиницями; збільшення прав і повноважень місцевого самоврядування. Сюди входять інституційні вимоги, такі як: виборність органів влади регіону, право на створення регіональних партій, забезпечення репрезентації в національних органах влади; забезпечення якості реалізації повноважень, які вже є закріпленими на регіональному рівні; збереження статусу-кво у випадку загрози існуючому статусу;

Як явище, європейський регіоналізм постав разом з формуванням Європейського союзу. На сучасному етапі устрій ЄС включає в себе кілька рівнів: наднаціонального, національного та регіонального. Кожен рівень організації політичної влади має свої функції та повноваження, виходячи з принципу субсидіарності. Поява нових арен для репрезентації в умовах посилення європейської інтеграції і ускладнення системи багаторівневого управління призвело до якісних змін регіоналістських партій. Згадані вище вимоги регіональних партій тісно пов'язані з процесом децентралізації.

Традиційно регіоналізм тісно пов'язаний з певною ідентичністю. Маркерами цієї ідентичності можуть бути мова, національність, релігія, а також, інструменти консолідації та солідаризації спільноти – символи та міфи. Проте, на сучасному етапі постало явище субнаціонального регіоналізму. Такий тип регіоналізму є характерним для історично сформованих багатонаціональних регіонів. Зокрема, субнаціональний регіоналізм характерний для Балканського регіону, що має неоднорідний етнічний склад.

Регіоналізм, як політичний рух і набір вимог, приймає безліч різних форм і завжди пов'язаний з різними ідеологіями - від крайньої правої до крайньої лівої через лібералізм, соціал-демократію і християнську демократію. По-перше, існує консервативний регіоналізм, пов'язаний з ідеєю спільності почуттів і чинить опір модернізації, особливо там, де вона приймає форму однакової світської держави. У дев'ятнадцятому столітті регіоналізм, особливо у Франції, часто вважався реакційним і протистояли прогресу, і багато французьких інтелектуали досі вважають це слово політично некоректним, навантаженим антиреспубліканськими конотаціями. Початковою вимогою баскського руху було повернення до привілеїв, заснованих на традиційному авторитеті і договорі, причому цей місцевий принцип став своєрідним перешкодою у відносинах між баскськими націоналістами і лівими. У ряді країн регіоналізм був складовою християнсько-демократичної думки, способом примирення традиції і сучасності, а також чинним принципом додатковості. Однак регіоналізм не був основним принципом християнської демократії і часто підкорявся тактичним потребам політичних партій, як це було в Італії після 1948 року або навіть за часів Стурцо після Першої світової війни, або експлуатувався з метою залучення прихильників. В якості сучасного прикладу можна навести німецькі землі, на кшталт Баден-Вюртемберга, Фландрію або навіть сучасну Каталонію, пов'язані з «чотирма моторами Європи», консорціумом регіонів, кожен з яких є найбільш розвиненим в технологічному плані в своїй державі. Цей процес, як правило, зустрічається серед тих регіонів, які вважаються

центрами нового регіонального торгового порядку. В сучасних умовах провідну роль часто грають не приватні підприємці, а сучасна регіональна технократія, зазвичай пов'язана з управлінням в державному секторі і плануванням як в уряді, так і в університетах [52].

Поєднання регіоналізму з лівими ідеологіями є характерним для прогресивного регіоналізму. Уже в дев'ятнадцятому столітті були регіоналістські рухи, які надавали особливого значення темам прогресу, демократії, реформування держави і рівності, наприклад проіснувало недовгий час рух за відродження провансальської літератури та мови у Франції, прогресивні рухи в Шотландії та Уельсі або мерідіоналізм Дорсі і Сальвеміні. [52] У 1960-х роках виник новий регіоналізм, пов'язаний з лібертарними новими лівими, екологічними рухами і боротьбою місцевих жителів проти закриття заводів. Такий регіоналізм брав на озброєння ранні ідеї Грамші і сучасних національно-визвольних рухів в «третьому світі», надаючи особливого значення нерівномірного розвитку і внутрішнього колоніалізму. Однак він залишався досить слабким через різноманітності утворюють його елементів і складності побудови альтернативної парадигми економічного розвитку. Соціал-демократичні рухи теж вливалися в історичний регіоналістський рух, хоча багато років вони відстоювали потреби яacobinського державного будівництва та централізованого економічного і соціального управління. З 1960-х років ця течія поступово ставала все ширшою, але соціал-демократичні партії чекали краху колишньої соціал-демократичної моделі централізованого державного управління під дією глобалізації, щоб, нарешті, звернутися до регіоналізму. Ще одним важливим фактором був досвід опозиції, коли соціал-демократичні партії фокусували увагу на своїй територіальній політичній основі і на використанні нових можливостей, наданих місцевими та регіональними органами влади. Це призвело до істотних змін в образі думки Французької соціалістичної партії, Соціал-демократичної партії Німеччини і Лейбористської партії Великої Британії, до яких можна було б додати Італійську комуністичну партію

і її спадкоємицю - Партію демократичних лівих сил (ПДЛС), хоча ентузіазм з приводу регіонів, більш сильний в опозиції, як правило, спадає в міру появи у партій перспективи повернення до влади в центрі [52].

Правий популістський регіоналізм спрямований проти централізованої держави, сюди також додаються протидія перерозподілу бюджетних коштів на потреби менш благополучних регіонів, а також протидія імміграції в регіон, будь то з інших областей держави або з-за кордону. В Італії перша серйозна територіальна опозиція виникла не на відсталому Півдні, а в кінці 1980-х років на Півночі. Ломбардська ліга, яка пізніше переросла в Лігу Півночі, відштовхувалася від поєднання соціального і територіального протесту з опорою на середній клас і дрібних підприємців. Правий популізм також зустрічається у Фламандського блоку, що поєднує фламандський сепаратизм з жорсткою антиіммігрантською позицією.

Згідно з баченням статусу регіону у складі держави виокремлюють інтеграційний, автономістський та дезінтеграційний регіоналізм. Інтеграційний регіоналізм ставить за основну мету повну інтеграцію своїх територій в структуру держави і усунення перешкод, що заважають участі регіону в суспільному житті держави. Такий вид регіоналізму є характерним для регіонів з низьким рівнем економічного розвитку. Прагненням автономістського регіоналізму є прагнення до отримання простору для незалежної діяльності. Дезінтеграційний регіоналізм в свою чергу виступає за широку автономію або незалежність регіону [52].

Для низки регіональних партій, сформованих на етнонаціональній основі характерною є ідеологія націоналізму. Проте, центральною фігурою в межах ідеології націоналізму є етнічна меншина. Цей різновид націоналізму вступає в гостру конфронтацію з націоналізмом титульної нації. Націоналізм меншин є націоналізмом виживання, основною мотивацією якого є захист від зовнішньої експансії, збереження власних території, етносу, мови і культурно-побутових традицій.

Прикладом регіонально націоналізму є баскський та каталонський націоналізм. Перші націоналістичні рухи в регіонах виникли в кінці XIX століття, і обумовлювався відмінними від решти Іспанії економічними структурами регіонів, економічними та політичними зв'язками з центром та електоральними базами. В Країні Басків провідною націоналістичною партією є Баскська націоналістична партія, заснована в 1895 році. Однією з основних вимог партії було включення фуерос (звід законів що забезпечував права провінцій та містечок) та форальної системи (сукупність звичаєвих законів, пільг та представницьких інституцій, якими історично користувались баски до XIX століття) до Конституції країни. В часи Другої Іспанської республіки партія вимагала самовизначення, що базувалося на природних та історичних правах баскської нації. При цьому наголошувалося на принципі суверенітету установчих народів Іспанії [20].

Каталонський націоналізм прийняв більш прагматичний підхід до вимог територіальної автономії та відносин з іспанською короною. Зокрема, політичні амбіції Демократичної конвергенції Каталонії свого часу були подвійними. Партія прагнула отримання політичної автономії та економічних ресурсів поряд з побудовою каталонської нації. В той же час, втручання партії в іспанську політику пояснювалося намірами «Каталонізувати Іспанію», щоб зробити внесок у стабільність та розвиток іспанського державного устрою та забезпечення інтересу Каталонії у прийнятті рішень, прийнятих на державному рівні.

У Великій Британії регіональний націоналізм представлений здебільшого в Шотландії та Уельсі. Шотландський та уельський націоналізм формувався в різних умовах і має різну мету. Шотландія, після приєднання до складу Сполученого королівства, зберегла свою релігійну ідентичність, систему освіти та інституційну інфраструктуру, завдяки чому регіон мав певну автономію. Політичний націоналізм в Шотландії представлений Шотландською національною партією. Ще в 1960-х роках партія декларувала своєю ціллю отримання доступу до влади з метою утворення шотландського

національного органу з повним контролем над усіма справами регіону. В той же час, валлійський націоналізм виник в регіоні, який ретельно поглинався центром. На відміну від Шотландії, там було мало інституційної інфраструктури, яка могла б виступити координатором для валлійської національної ідентичності. У зв'язку з чим націоналістичні настрої в регіоні були дещо слабшими. Партія Уельсу виникла як рух захисту валлійської мови, культури та сільського способу життя. Способом захисту своєї ідентичності партія вбачала у розширенні самоврядування. Останнє вбачалося способом захисту валлійської культури в освітній сфері та засобах масової інформації. Однак незабаром партія зрозуміла, що для того, щоб виграти місце в густонаселених, промислово розвинених та англомовних районах Південного Сходу, потрібно було залишити позаду його виключно валлійськомовний образ. Внаслідок цього, партія стала декларувати соціал-демократичні ідеї, за рахунок чого зросла соціальна база партії за рахунок підтримки серед аграрних груп та промислового класу Півдня [33].

Сепаратизм як явище з'явилося в Середньовіччі в Західній Європі. Проте, свій розвиток отримав вже в ХХ столітті, коли відбулося закріплення прав людини, як базових для цивілізованого суспільства. В той же час, одним з найважливіших прав, стало право націй і народів на самовизначення, закріплені в Статуті ООН та інших міжнародних документах.

Підстави для формування сепаратистських настроїв можуть критися в історичному минулому. Зокрема ХІХ століття відзначилося підйомом національно-визвольних рухів, які ставили основною метою право націй і народів на самовизначення. Послаблення монархій та поширення парламентарних форм державного правління дало основу для зародження самоусвідомлення національної ідентичності завдяки отриманню суверенітету національними державами.

Після Першої світової війни посилилися антиколоніальні рухи. В низки різних етносів з'являється ідея про власну державу. Міжнародне право того періоду почало офіційно визнавати за націями і етнічними групами право на

самовизначення. Завдяки національно-визвольним рухам відбувається новий переділ Європи та світу.

Після Другої світової війни право на самовизначення отримали також колонії, що сприяло створенню великої кількості держав. В той же час, Європа почала відходити від насильницьких методів боротьби за незалежність, на кшталт громадянських воєн, військових конфліктів, терористичних актів. Європейський сепаратизм має поміркований світогляд, що заперечував насильство та нелегальні методи боротьби. Основною причиною існування сепаратистських рухів став економічний фактор, а не права меншин. Зазвичай, такі тенденції характерні для економічно багатших регіонів, які не бажають «тягнути на собі» економіку країни.

Найяскравішим прикладом превалювання економічного фактору в актуалізації сепаратизму є ситуація в Бельгії. В країні існують досить сильні розбіжності та протистояння між франкомовною Валлонією та Фландрією, населення якої розмовляє нідерландською. Історично провідну роль в розвитку країни відігравала Валлонія. Однак, після Другої Світової війни, Фландрія стала економічно переважати. Це зумовило зростання фламандської національної свідомості, що викликало піднесення національного руху [33].

Найвідомішим виразником інтересів фламандців є партія Фламандський інтерес. Партія була створена в 1979 як Фламандський блок, нинішню назву отримала в 2004 внаслідок ребрендингу. Головною метою Фламандського інтересу вбачається мирне відокремлення Фландрії від Бельгії, за прикладами Чехословаччини 1992 та Сербії і Чорногорії 2006. Фламандці і валлони, на думку партії, мають величезні культурні та політичні розбіжності, що і є причиною прагнення партії до незалежності. Новоутворена держава, на думку Фламандського інтересу, повинна мати особливі відносини з Нідерландами, засновані на спільній нідерландській культурній спільноті. Столицею новоутвореної Фландрії повинен стати Брюссель, хоча і з забезпеченням двомовності в межах 19 брюссельських муніципалітетів [33].

Нині найбільшою парламентською партією в Бельгії є Новий фламандський альянс. Партія утворилася в 2001, внаслідок розколу фламандської націоналістичної партії Народний союз. Партія виступає за поступове здобуття Фландрією незалежності через реформи та збільшення автономії як свого регіону, так і Валлонії. За такої стратегії, шляхом передачі повноважень з федерального рівня на регіональний, бельгійська держава буде поступово розчинятися [33].

Сепаратизм в Італії має схожі з Бельгією причини поширення. В країні існує великий розрив в економіці між індустріальною Північчю та аграрним Півднем. Населення Півночі вважає, що менш працелюбний Південь забирає гроші більш працелюбних та енергійніших платників податків.

Це стало підґрунтям для створення в 1970-х роках обласних ліг – Ломбардської, П'ємонт, Венеціанської тощо. Ліги критикували бюрократизм і корупцію центральної влади та загальнонаціональних партій. Соціальною базою ліг спочатку були представники малого бізнесу, безробітні, фермери. Згодом, їх почали підтримувати впливові бізнес-групи і муніципальні еліти [16].

В 1989 році обласні Ліги об'єднались в Лігу Півночі. В 1990 партія на чолі з У. Боссі вимагала перетворення Італії на федерацію трьох республік: Паданії, Етрурії та Республіки Півдня. В центральній владі мали залишитись повноваження з питань оборони, зовнішньої політики, грошового обігу і суду.

Попри те, що офіційно Ліга Півночі виступала за федералізацію Італії, її ідеології та діяльності можна простежити сепаратистські тенденції. Зокрема, один з ідеологів Ліги Дж.Мільйо вважав національну державу зайвою в умовах глобалізації, а майбутнє Італії він вбачав у «Сполучених штатах Італії» чи то «Італійському союзі». В межах цих утворень пропонувалося вільне самовизначення регіонів – розпуск держави і її перебудова на добровільній основі в нових кордонах [16].

Найрадикальніші представники Ліги Півночі обґрунтовували створення незалежної держави Паданія з центром у Мілані. В середині 1990-х років

радикальність вимог перейшла у радикальність дій. В 1995 році з'їзд Ліги вирішив скликати Федеральну Асамблею Півночі. В 1996 році в Венеції лідером партії було проголошено «свободу і незалежність Паданії». В 1997 було призначено вибори в самозваний парламент Республіки Паданії. Вибори були проведені незаконно і не отримали юридичної сили.

Тим часом, в країні існувала низка політичних партій, що перехопили ідеї децентралізації та федералізму. У зв'язку з чим, Ліга Півночі поступово почала еволюціонувати з сепаратистської та регіоналістської партії до ультраправої. Така еволюція в поглядах поряд з визнанням політичної єдності Італії, дозволило партії не лише зберегти себе на політичній арені, а й входити до урядових коаліцій [16].

Найбільшого успіху сепаратизм досяг в області Венето. Відокремлення регіону від Італії підтримувало 65-80% населення. Прагнення до незалежності регіону обґрунтовувалися існуванням протягом 1100 років незалежної Венеційської республіки. Венеційський сепаратизм особливий критичним ставленням не лише до Італії, а й до проекту незалежної Паданії, що обстоювала Ліга Півночі. Саме тому відносини між місцевими сепаратистами та Лігою є конкурентними та конфліктними. Найбільш дієвою партією в регіоні виявилась «Венеційська незалежність». В 2012 році представники останньої зібрали понад 20000 підписів на підтримку референдуму про незалежність. Однак, така процедура суперечила Конституції Італії. Восени того ж року партія організувала марш в підтримку проведення консультативного референдуму, який має затвердити обласна рада. Рада затвердила резолюцію, проте замінивши «незалежність» «самовизначенням» [16].

Сильні сепаратистські настрої присутні і в регіоні Трентіно-Альто-Адідже. Нині регіон поділений на дві автономні провінції з різною етнолінгвістичною структурою населення: німецькомовний Південний Тироль (Больцано) та італомовну Тренто. В 2012 році міністр економіки регіону Т. Відманн запропонував визнати незалежність Південного Тіролю в

обмін на 15 мільярдів євро або зменшити відрахування до бюджету з 10% до 3% регіональних податкових надходжень [16]. На радикалізацію суспільної думки, і, як наслідок, загострення ситуації, вплинув розкол правлячої в регіоні Південно-тірольської народної партії. Від неї відокремилася Партія Свободи Південного Тіролю, популярність якої почала зростати в 2000-х роках. Партія Свободи у своїх прагненнях до незалежності регіону часто апелює за підтримкою до уряду Австрії, до складу якого входить крайня права Австрійська партія Свободи, яка декларує в своїй програмі право населення Південного Тіролю на самовизначення, а також підтримує організації та рухи місцевого населення.

В Іспанії сепаратистські рухи виникли ще в ХІХ столітті і активізувались в 70-х роках ХХ століття. Регіони, де сепаратизм має найбільшу популярність є Каталонія і Країна Басків. Ці регіони сумарно виробляють близько 25% ВВП і займають 8% території країни. Згадані регіони також відзначають як такі, в політичному житті яких домінують націоналістичні партії.

Найбільшою партією Каталонії, що пропагує відокремлення регіону від Іспанії є Республіканська лівиця Каталонії (РЛК). Партію було створено в 1931 році шляхом об'єднання партій «Каталонська держава» та Каталонської республіканської партії. За часів Другої Іспанської республіки ця політична сила була домінуючою в Каталонії. Відродження партії відбулося в 1980-х роках. В листопаді 1989 року, 16-ий національний конгрес РЛК проголосив політичною метою партії незалежність каталонських земель. Керівництво партії почало процес консолідації незалежних молодих радикально лівих сил. Зокрема, партія запропонувала інтеграцію членам терористичної організації Тера Льїуре, таким чином спровокувавши розпад останньої. В останні роки партія формує альянси з ідеологічно схожими каталонськими партіями. Зокрема в 2011 роках РЛК разом з партіями «Каталонія Так», «Лівих рух», «Демократи Каталонії» та «Перегрупування за незалежність» утворили альянс «Республіканська лівиця Каталонії – Каталонії Так!».

Більш поміркований каталонський націоналізм представлений партією Конвергенція і Союз. Основними соціальними групами, на які орієнтувалась партія були місцеві бізнесові кола, пов'язані з центральною владою, культурно-освітню еліту і церкву, певною мірою відокремлену від центральної ієрархічної верхівки. Конвергенція і Союз дотримувалась поміркованих позицій і завжди була готова співпрацювати із центральною владою, зарекомендувавши себе стабільним партнером із громадянськими політичними традиціями.

В 2017 році в Каталонії була утворена коаліція «Разом за Каталонію». До останньої увійшли центристські та ліберальні партії, які ставили за мету незалежність регіону. Провідними партіями коаліції є Демократична конвергенція Каталонії та Каталонська європейська демократична партія. Основною фігурою альянсу є колишній президент уряду Каталонії К. Пучдемон.

Республіканська лівиця та «Разом за Каталонію» були основними політичними силами, що підтримували нелегітимний референдум в Каталонії. Причиною референдуму влада Каталонії вбачала в некоректних діях іспанської влади, які не йдуть на поступки в плані надання регіону ширших повноважень. Незважаючи на те, що на референдумі 92% виборців, влада Іспанії визнала референдум незаконним і нелегітимним, так як явка склала 42,3%. Іспанія ввела пряме управління областю. В той же літери Республіканської лівиці та «Разом за Каталонію» опинилися поза законом. О. Жункерас засуджений до 25 років ув'язнення, а К. Пучдемон перебуває за межами Іспанії.

Ситуація в Країні Басків має свої історичні та етнолінгвістичні особливості. Баски – найстаріший народ Піренейського півострова, мова та культурно-історичні особливості яких є значно відмінними від решти населення Іспанії. Тим не менш, баскський народ ніколи не мав власної держави. Розвиток баскського національного руху тісно пов'язаний з розвитком капіталістичних відносин в ХІХ столітті. Саме тоді Басконія почала

випереджати інші регіони за рівнем технічної модернізації. Соціально-економічна привабливість регіону зумовила зростання міграційних потоків, у зв'язку з чим місцеве населення стало зазнавати більшого іспанського впливу.

В 1894 році була утворена Баскська націоналістична партія (БНП). В період Другої Іспанської республіки Країна Басків отримала автономію. Це стало причиною підтримки членами БНП Народного фронту в період громадянської війни. В роки правління Ф. Франко партія перебувала в підпіллі, а її лідери знаходилися в еміграції [20].

Репресії з боку режиму Ф. Франко лише загострили відчуття національної гідності серед переважної частини баскського населення, підштовхнувши його лідерів до більш рішучих, силових методів боротьби. Так у 1959 році, на базі антифашистського студентського руху виникла організація ЕТА («Euzkadi ta Askatasuna», «Країна басків та свобода»). З часом організація перебрала на себе провідні позиції у баскському націоналістичному русі, ставши ледь не головною загрозою стабільності держави. Головною метою ЕТА було об'єднання чотирьох баскських провінцій Іспанії (Біскайя, Алава, Гіпускоа й Наварра) та трьох округів французького департаменту Нижні Піренеї у суверенну державу. В 1960-х роках партія розгорнула терористичну діяльність [20].

Після смерті Ф. Франко та початком демократизації Іспанії, змінилося становище баскського націоналістичного руху. Суперечки в середині ЕТА призвели до розколу угруповання на дві фракції: воєнізовану (ЕТА-militar) та політико-воєнізовану (ЕТА- politico – militar).

Виразником інтересів воєнізованої ЕТА стала партія Еррі Батасуна (Народна Єдність). Головною метою партії було утворення незалежної баскської держави та побудова соціалізму. Партію було створено в 1978 році представниками лівих націоналістичних груп що не підтримали нову Конституцію Іспанії та статут автономії Країни Басків. В 1979 році активно протидіяла вступу країни до НАТО. В 1998 році партія перейменувалася в «Ми баскські громадяни» (Euskal Herritarrok), а в 2001 – в Батасуна. Партія

заперечувала будь-які зв'язки з ЕТА. Тим не менш, партія не засуджує терористичні методи боротьби за незалежність, низка представників партії були засуджені за зв'язки з ЕТА. Внаслідок цього, партію було заборонено в Іспанії в 2003 році [20].

Політичним крилом політико-воєнізованої ЕТА стала партія Еускадіко Ескерра (Баскські ліві). За ідеологією, партія була ліво-націоналістичного спрямування. На відміну від Батасуни, партія сприяла розпаду політико-воєнізованої ЕТА в 1982 році. В 1988 році, Еускадіко Ескерра підписала договір Ахуріа Енея за мир і проти тероризму, і ухвалила рішення прийняти Конституцію. В 1993 році партія припинила своє існування, об'єднавшись з Соціалістичною партією Країни Басків, місцевою організацією Іспанської соціалістичної робітничої партії [20].

Іншим прикладом держави, де досить довгий час існувала політична партія, яка мала зв'язки з терористичною організацією є Велика Британія. Найбільш гостро проблема сепаратизму постала в Північній Ірландії. Внаслідок англо-ірландського договору 1921 року цей регіон залишився у складі Великої Британії.

Північноірландський сепаратизм має етнічне та релігійне забарвлення. Населення регіону розділене на протестантів-уніоністів, та націоналістів-католиків. Загострення конфлікту відбулося в середині 1960-х років, на фоні руху католиків за громадянські права. В той же час Ірландська республіканська армія (ІРА) розділилась на Офіційну ІРА та Тимчасову ІРА. Остання в боротьбі за відділення Північної Ірландії та об'єднання острова вдалися до збройних методів боротьби. Тимчасова ІРА була причетна до більшості терористичних актів, вчинених під час конфлікту в Північній Ірландії 1969-1998 років.

З тимчасовою ІРА співпрацювала ірландська партія Шинн Фейн («Ми самі»). Партія брала активну участь в здобутті Ірландією незалежності. Зокрема, представники Шинн Фейн брали участь у Великодньому повстанні, а сама політична сила активно підтримувала Ірландську республіканську

армію. Після підписання Англо-ірландського договору партія вперше розкололася: внаслідок розколів партії утворяться домінуючі партії Ірландії – Фіне Гел та Фіана Файл [46].

В Північній Ірландії партія ставить за мету об'єднання Ірландії, надання ірландській мові такого ж статусу що має гельська в Уельсі. Представниками партії неодноразово висувалася пропозиція надати депутатам парламенту з Північної Ірландії повноправні мандати в парламенті Республіки Ірландія.

Початок активізації Шинн Фейн в регіоні припадає на початок 1970-х років. Як і ІРА, партія розкололася на Тимчасову та Офіційну. Найбільшої популярності в Північній Ірландії зазнає «тимчасова» Шинн Фейн, яка брала активну участь у конфлікті [46].

Партія Шинн Фейн стала інструментом за допомогою якої врегулювання конфлікту в Північній Ірландії вдалося перевести в політичну площину. Разом з ІРА, партія визнала підписану в 1998 році Белфастську угоду, яка передбачувала створення перехідного уряду в Північній Ірландії та внесення поправок до Конституції Ірландії, які скасовували її територіальні претензії на Ольстер.

З 1998 року Шинн Фейн неодноразово входила до правлячої коаліції в Північній Ірландії. В той же час партія бере участь у виборах до Палати Громад Великої Британії. Традиційним є те, що представники партії не беруть участь в засіданнях парламенту країни, так як відмовляються скласти присягу монарху Великої Британії [46].

Ще одним регіоном, де вже впродовж тривалого проміжку часу спостерігаються сепаратистські тенденції є Шотландія. Сепаратизм в цьому регіоні заснований на майже тисячолітньому існуванні незалежної шотландської держави, а також на етнолінгвістичному чиннику.

Найпопулярнішою політичною партією в регіоні є Шотландська національна партія (ШНП). Партія утворилася в результаті об'єднання Національної партії Шотландії і Шотландської партії. Партію було створено в 1934 році. На той час основною метою ставилася не відокремлення Шотландії,

а її розширена автономія. Після виявлення в 1970-х роках родовищ нафти у Північному морі біля берегів Шотландії, постало питання про повну незалежність держави [33].

У 2013 році тодішній лідер партії та перший міністр Шотландії А. Салмонд оприлюднив план під назвою «Майбутнє Шотландії». Планом пропонується утворити незалежну Шотландію з власними збройними силами та збір податків незалежно від Лондону. Проте, в плані пропонується залишити фунт стерлінгів в якості валюти, а главою держави визнаватиметься монарх Великої Британії.

Шотландська національна партія виступала одним з основних ініціаторів проведення референдуму про незалежність Шотландії. У 2011 році, партія, отримавши всю повноту влади в регіоні, виголосила курс на проведення референдуму. В 2012 році між тодішнім прем'єр міністром Великої Британії Д. Кемероном та першим міністром регіонального уряду, головою ШНП А. Салмондом була підписана угода, що визначила порядок проведення референдуму про незалежність. Попри те, що 55% проголосували проти незалежності Шотландії, проте, на думку дослідників, шотландське питання не є вирішеним остаточно.

Іредентизм як політичне явище почало поширюватись з другої половини XIX століття, коли активно почали формуватися національні держави. Іредентизм як ідеологія і політика актуалізувалась після розпаду країн соціалістичного табору.

Найбільше іредентистських рухів зосереджено в Центрально-Східній Європі. Насамперед поширення іредентизму є характерним в державах з етнічно чи релігійно неоднорідним населенням. До таких можна віднести держави, що утворились внаслідок розпаду Югославії. На території цієї країни проживали хорвати та словенці, що сповідували католицизм, православні серби, чорногорці та македонці, мусульмани боснійці та албанці.

Ідея Великої Хорватії передбачала об'єднання всіх земель, на яких проживав хорватський народ, і де раніше існувала хорватська держав. На

початку ХХ ст. хорватська «Чиста партія права» до таких земель включала Далмацію, Рієку, Боснію і Герцеговину, Славонію, Крайну, Істрію, Штірію, Карінтію [21]. У 1993 році хорватські партії намагались відколоти від Боснії і Герцеговини територію з переважно хорватським населенням. Зокрема, було утворено самопроголошену республіку Герцег-Босну. Активну участь у встановленні та діяльності Герцег-Босни приймала Хорватська демократична співдружність Боснії і Герцеговини, яка була філіалом однойменної правлячої партії в Хорватії. Власне боснійський філіал цієї партії утворив Хорватську раду оборони – хорватські збройні формування періоду Боснійської війни. Згодом, один з лідерів партії Д. Кордіч був засуджений Міжнародним трибуналом по колишній Югославії до 25 років позбавлення волі за здійснення військових злочинів.

Ідеї «Великої Хорватії» опонувала ідея «Великої Сербії». В часи зародження ідеї в ХІХ столітті пропонувалося об'єднати у складі єдиної держави всіх південних слов'ян. У кінці ХХ століття, ідея обмежилася лише об'єднання земель, населених сербами. Найбільшим виразником ідеї Великої Сербії поза межами власне Сербської республіки на сьогоднішній день є Сербська радикальна партія. Ця політична сила має свої осередки у Чорногорії (під назвою Партія сербських радикалів Чорногорії), та у Боснії і Герцеговині (Сербська радикальна партія Республіки Сербської). Головною метою партії було утворення Великої Сербії з входженням до її складу окрім власне Сербії, Чорногорії, Македонії, Боснії та Герцеговини. Однак підтримка партії постійно знижувалася, а в самій Сербії від партії відкололася поміркованіша Сербська прогресивна партія [21].

Успішнішим прикладом сербського іредентизму є Сербська демократична партія. Політичну силу в 1990 році було створено представниками національно-орієнтованої сербської інтелігенції. Партія в більшості своїх виступів агітувала за збереження так званої «Малої Югославії» у складі Боснії і Герцеговини, Чорногорії, Македонії та хорватської Сербської Країни. Окремі представники були прихильниками збереження Югославії в її

тодішніх визнаних кордонах. На території Хорватії партія утворила і фактично керувала утворенням хорватських сербів Республікою Сербська Країна. Внаслідок операції «Буря» в 1995 році це невизнане державне утворення припинило своє існування, що призвело до фактичної ліквідації партії. В Республіці Сербській в Боснії і Герцеговині партія була правлячою протягом 1991-1998 та 2001-2006 років. Засновник партії, президент Республіки Сербської Р. Караджич, був визнаний винним Міжнародним трибуналом у справах Югославії у геноциді, військових злочинах та злочинах проти людяності. Партія брала активну участь у Боснійській війні.

В свою чергу проєкт «Великої Албанії» прагне об'єднання в складі однієї держави Албанії, Косово, частин Сербії, Чорногорії, Північної Македонії та Греції у складі однієї держави. Напружені стосунки албанської іреденти з титульними націями ставали причинами військових конфліктів 1990-х – початку 2000-х років. Зокрема, в 2001 році в Північній Македонії розгорівся конфлікт між македонцями та албанцями, що становили 21% тогочасного населення країни. Найактивнішу участь в конфлікті приймала Армія національного визволення. Збройне формування виступало за перетворення Македонії в конфедерацію та розширення прав македонської національної меншини. Після укладення Охридської угоди, що завершила війну, Армія національного визволення та інші албанські збройні формування були легалізовані у вигляді партії «Демократичний союз за інтеграцію». Партія стала найбільшою албанською політичною силою в країні та часто входила до урядових коаліцій з македонськими партіями.

Доктрина Великої держави існує і в Угорщині. Причиною зростання іредентистських настроїв є наслідки Тріанонської мирної угоди, за умовами якої Угорщина втратила більшість своїх територій та 30% угорського населення. В самій Угорщині ідею «Великої Угорщини» активно використовували популярні в країні політичні сили – ФІДЕС (Союз молодих демократів) та Йоббік («За кращу Угорщину!») [21].

Регіональні партії, що репрезентують інтереси угорської меншини, існують майже у всіх країнах, де компактно проживають угорці. Однак, ці партії не ставлять за мету приєднання до складу Угорщини. Цілі та вимоги партії зводяться переважно до розширення прав та свобод чи здобуття автономії для регіону, де проживають угорці.

В Румунії досі актуальне питання автономії секеїв – угорського субетносу, що історично мав в Трансільванії особливий статус. Демократичний союз угорців Румунії та Угорська громадянська партія в своїх партійних програмах виголошували автономію Секейського краю. В той же час Угорська народна партія Трансільванії разом з цим пропонувала створення окремого парламенту та уряду Трансільванії. Представники вищезгаданих партій намагались утворити органи влади Секейського краю, проте вони не визнаються владою Румунії.

Прагнення автономії для угорської нацменшини висловлювали партії і в сербській Воєводині. На фоні загострення війни в Югославії, Демократичний комітет угорців Воєводини вимагали створення таких же автономних прав, що на той час мали серби в Хорватії та Боснії. Такого роду радикальні вимоги призвели до розколу партії, наслідком якого стала поява Альянсу воєводинських угорців. В Словаччині, де проживає 10% угорців, найбільшими угорськими партіями є Міст, Партія угорської коаліції та Партія угорського співтовариства. Перші дві обмежуються вимогами ширших прав для угорської етнічної спільноти. В той же час лідери Партії угорського співтовариства з 2010 року почали висловлювати ідею про автономію Фельвідеку (півдня Словаччини).

В Європейському парламенті такі партії входять до різних фракцій. Це пояснюється тим, що кожна регіональна партія має свою ідеологію. Позиції таких партій різняться: від ультраправих до ультралівих. Ідеологічне позиціонування таких партій залежить від історичних та політичних особливостей регіону, інтереси якого вони представляють.

До ультраправих партій зараховують ті партії, ідеологію яких характеризують як правий популізм, націоналізм та неофашизм. До ідеологічних маркерів ультраправих зараховують наступні ідеологічні аспекти: протидія нелегальній міграції, ідея національних переваг при прийомі на роботу, підтримка сім'ї та релігії, євроскептицизм, негативне ставлення до глобалізації. З 1990-х років до цих аспектів додають вихід з ЄС та Шенгенської угоди, відмову від Євро.

В Європарламенті ультраправі партії сформували фракцію Ідентичність та Демократія. До складу цієї партії входять Фламандський інтерес та Ліга Півночі. Зокрема, партія Фламандський інтерес в своїй політичній програмі робить акцент на повній забороні іміграції. В «70-ти пунктному плані» - документі, де було описано ідеологічну базу партії, вказувалося, що зростання кількості мігрантів призводить до зростання рівня злочинності та безробіття. Ліга Півночі в свою чергу почала висувати правопопулістські гасла з 2000-х років. Зокрема, в різні роки партія пропонувала відродження сім'ї та церкви, заборону абортів, ліцензування мечетей, дозвіл прикордонникам відстрілювати імігрантів, вихід країни з зони Євро. Характерним є те, що ультраправі регіональні партії виникли в регіонах, де ідентифікуючим та мотивуючим до відокремлення чинником є економічний фактор.

Серед регіональних партій, що відносяться до правого політичного спектру, існують такі, що ставлять основною метою не відмежування регіону від центру, а навпаки, збереження єдності з рештою держави. Зокрема, Демократична юніоністська партія виступає за збереження єдності Північної Ірландії та Великобританії. Про приналежність до правого політичного спектру говорять неодноразові виступи партії проти прав ЛГБТ-спільноти та абортів, в підтримку викладання креаціонізму у школах та відновлення смертної кари за тяжкі злочини. Партія на загальнонаціональному рівні є союзником Консервативної партії, що мало свій прояв в підтримці референдуму щодо статусу країни в Європейському союзі.

Противагу ультраправим партіям становлять ліві та ультраліві партії. До таких відносять ті партії, які декларують своєю ідеологією комунізм, соціалізм, фемінізм, енвайронменталізм («зелені»). Зокрема в програмі ірландської Шинн Фейн декларуються наступні характерні для лівого політичного спектру пункти: захист прав меншин, мігрантів та інвалідів, збільшення громадського сектору в економіці, безкоштовну медицину.

Найбільше лівих регіональних лівих партій сконцентровано в Іспанії. Зокрема, в Країні Басків та Каталонії найпопулярнішими політичними силами є саме ліві або лівоцентристські. Пов'язано це з тим, що за часів Другої іспанської республіки (1931 – 1939) уряд Народного фронту надавав широку автономію регіонам країни.

До Народного фронту зокрема входила Республіканська лівиця Каталонії. Окрім розширення самоуправління для Каталонії, до програми партії входять зміни форми державного правління з конституційної монархії на республіку, захист навколишнього середовища та прав людини, досягнення соціального прогресу. В той же час інша каталонська партія Ініціатива для Каталонії – Зелені називає себе партією національних зелених лівих, що бореться за рівність чоловіків і жінок в суспільстві та ширшої участі громадян у прийнятті рішень.

В Країні Басків домінуючою лівою політичною силою є коаліція партії «Єдність Країни Басків» (Більду). Партія була утворена в якості коаліції двох інших партій – Еуско Аскальтасуна та «Об'єднані зелено-ліві». В стратегічній угоді під назвою «Проект національного суверенітету і реальної соціальної трансформації» партія задекларувала боротьбу за рівність прав чоловіків та жінок, боротьбу з расизмом і ксенофобією, захист навколишнього середовища.

Європейська партія, яка по-суті є об'єднанням регіональних партій – Європейський вільний альянс, визначає себе як лівоцентристську. Брюссельська декларація, у якій задекларовані базові світоглядні принципи альянсу, підкреслює захист прав людини, сталого розвитку та соціальної справедливості. З 2007 до цих принципів додалися боротьба проти расизму,

антисемітизму, дискримінації, ксенофобії та ісламофобії, за розширення прав імігрантів, зокрема надання цій соціальній групі громадянства та виборчих прав. Протягом існування альянсу до складу альянсу входили консервативні (Новий Фламандський альянс, Партія Баварії, Християнсько-демократичний союз словенців) та ультраправі (Ліга Півночі, Партія свободи Південного Тіролю), проте такі випадки можна назвати випадковими, до того ж партії такого роду ідеологічного спрямування схильні долучатись до європейських партій, що мають спільний світогляд. Партнерами регіональних партій по фракції «Зелені/Європейський вільний альянс» є енвайронменталістські («зелені») партії, пріоритетами яких є захист навколишнього середовища та піратські партії, основною ідеєю яких є скасування авторського права.

Низка регіональних партій займають центристську та правоцентристську позицію в політичному спектрі. До таких партій належать християнсько-демократичні та консервативні партії. Християнська демократія поєднує в собі елементи правого так і лівого спектру. Ідеологія включає в себе такі цінності як шанування традицій, акцент на законності і порядку, моральність та авторитет, які характерні для консерватизму. В той же час визнається необхідність соціальної держави та обмеження ринкової економіки. Консерватизм в свою чергу базується на збереженні традиційних інститутів, таких як сім'я, церква та держава; європейської інтеграції зі збереженням національної ідентичності та поєднанні економічної свободи всередині ЄС з протекціонізмом на глобальному рівні.

В Європейському парламенті інтереси цього політичного табору представляє Європейська народна партія. До її складу входять Християнсько-соціальний союз (ХСС), Християнські демократи і фламандці, а також більшість партій угорської національної меншини. Зокрема, Християнсько-соціальний союз Баварії серед своїх принципів декларує поєднання християнсько-демократичних та консервативних ідей. У внутрішній політиці ХСС спирається на сильну державу, яка повинна захищати права та свободи

своїх громадян. Позиції соціальної та економічної політики характеризуються соціально прийнятними нормами.

Майже весь період свого існування партія перебувала в коаліції з Християнсько-демократичним союзом (ХДС). Проте ідеології партій збігаються не повністю. Християнсько-соціальний союз має більше тяжіння до консерватизму. Зокрема, ХСС визнає сім'ю основою суспільства, відкидала легалізацію абортів, виступала про підтримувала посилення покарання за богохульство.

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ ПАРТІЙ В ЄВРОПІ

В останні роки регіональні партії беруть активну участь в політичному житті Європейського союзу. В Європейському парламенті такі партії входять до різних фракцій. До складу Європейської народної партії входять Християнсько-соціальний союз Баварії, та низка партій угорської меншини: Мост, Партія угорської коаліції (Словаччина), Демократичний альянс угорців (Румунія). До складу ліберальної фракції «Оновлюючи Європу» (сформована на базі Альянсу лібералів та демократів Європи) входять Баскська націоналістична партія (Іспанія), Шведська народна партія (Фінляндія), Демократична асамблея Істрії (Хорватія). У консервативно-євроскептичну фракцію Європейських консерваторів та реформістів в різні часи входили Ольстерська Юніоністська партія та Виборча акція поляків Литви. До ліворадикальної фракції «Європейські об'єднані ліві/Ліво-зелені Півночі» входить північноірландська Шинн Фейн.

Найбільше регіональних партій сконцентровано у фракції «Зелені – Європейський вільний альянс». Однією зі складових цієї фракції є партія Європейський вільний альянс. Європартію було утворено у 1981 році шістьма регіоналістськими партіями. З моменту створення структура цієї європейської партії часто змінювалась. У 1994 році партія стала називатись «Європейський вільний альянс – Демократична партія народів Європи». Збільшенню чисельності партій, що входили до альянсу та інституційному впливу останнього перешкождали два чинника. По-перше, партія не є ексклюзивним репрезентантом регіональних партій. Велика кількість європейських регіональних партій входять до складу різних фракцій Європарламенту. По-друге, представництво партії в Європарламенті було обмежене бажанням деяких партій співпрацювати з партіями, що входили до складу традиційних європейських партій.

Традиційно партії, що входили до Європейського вільного альянсу мають слабкий рівень електоральної підтримки. В якості окремої фракції

Європарламенту партія існувала протягом 1994-1999 років. Решту виборчих кампаній партія перебувала у складі різних фракцій та груп Європарламенту. З 1999 року Європейський вільний альянс об'єднався з групою зелених у фракцію «Зелені – Європейський вільний альянс» у складі якої перебуває й досі.

Регіональні політичні партії часто обираються і в загальнодержавні представницькі органи влади. Це пояснюється трьома причинами. Першою причиною є те, що для партій, що вже створені для місцевих виборів, витрати на вибори національного рівня є значно меншими, так як їх не потрібно створювати з нуля. Другою причиною, є те, що загальнодержавні вибори мають більший інтерес з боку виборця ніж місцеві. Участь в таких виборах можуть покращити виборчі перспективи регіональних партій. Виборці також можуть бути більш схильними підтримувати регіональні партії які конкурують на національному рівні, ніж ті, що не конкурують, оскільки ці партії, кидаючи виклик загальнодержавним партіям на найпотужнішому рівні управління в країні, можуть здаватися сильнішими захисниками регіональних інтересів, ніж партії, які не конкурують національному рівні. Третя причина характерна для країн з двопалатним парламентом. В деяких країнах регіональні законодавчі органи влади можуть обирати або призначати представників в загальнодержавні органи влади.

Бельгія є прикладом країни з повністю регіоналізованою партійною системою. Виборець не може голосувати за загальнонаціональну партію, що змушує політичних діячів звертати увагу на регіональні та місцеві проблеми і обумовлює звуження проблем до регіонального контексту. Регіоналізація партійної системи послабила позиції основних політичних партій в 1990-х роках – Народний союз та Об'єднану Валлонію. В той же час, на фоні загострення міграційної кризи посилилися позиції фламандських ультраправих партій – Фламандського інтересу та Нового фламандського альянсу. Натомість серед франкомовного населення набирають популярність Соціалістична партія. На сучасному етапі партійну систему Бельгії можна

визначити як поміркований плюралізм: урядова коаліція формується переважно з поміркованих фламандських (Християнські демократи і фламандці, Відкриті фламандські ліберали та демократи, Зелені) та валлонських (Соціалістична партія, Реформістський рух, Вперед) партій.

Регіональні партії в Іспанії почали досягати значних електоральних успіхів з середини 1990-х років. Найбільш успішні регіональні партії представлені в Каталонії та Країні Басків, чиї партійні системи знаходяться під впливом націоналістичних настроїв. В обох палатах Генеральних кортесів - Сенаті та Конгресі депутатів ці регіони представляють регіональні партії: Республіканська лівиця Каталонії, Баскська націоналістична партія, Єдність країни Басків. Згадані партії є правлячими в Каталонії та Країні Басків відповідно. Каталонські та баскські осередки Іспанської соціалістичної робітничої партії на регіональних виборах балотуються як самостійні суб'єкти, що по-суті робить їх партіями з децентралізованою структурою.

Велика Британія вирізняється тим, що в різних регіонах країни склалася різна партійна система. Так, в Північній Ірландії загальнонаціональні політичні партії не беруть участь у виборах. В Асамблеї Північної Ірландії всі місця займають місцеві партії. Найпопулярнішими серед них є ірландська націоналістична Шинн Фейн, та протестантська Демократична юніоністська партія, які окрім того що мають більшість місць в регіональному парламенті, також виграють мандати в Палату Громад Великобританії від Північної Ірландії.

В Уельсі та Шотландії націоналістичні регіональні партії почали набирати популярність разом зі створенням регіональних парламентів. Партія Уельсу є другою політичною силою в своєму регіоні, яка традиційно набирає 20% голосів. В свою чергу, Шотландська національна партія та Шотландська соціалістична партія домінують в парламенті Шотландії, що створило проблему сепаратизму в регіоні, описану в попередньому розділі.

В Італії регіональні партії представлені переважно на периферії. Найуспішнішою є Ліга Півночі, яка з 1992 року представлена в Італійському

парламенті. Найбільшим успіхом стали парламентські вибори 2018 року, внаслідок яких Ліга увійшла до урядової коаліції, а М. Сальвіні став прем'єр-міністром Італії. Проте, такий успіх був викликаний еволюцією партії з регіональної до загальнонаціональної ультраправої. Регіональні партії також представлені в Південному Тиролі та Сардинії. Зокрема в Регіональній раді Сардинії представлена Сардинська партія дії, а в Південному Тиролі правлячою партією є Південно-тірольська народна партія.

В Німеччині провідною регіональною політичною силою є Християнсько-соціальний союз Баварії. Партія бере участь в загальнодержавних виборах разом з Християнсько-демократичним союзом, який не висуває своїх кандидатів в Баварії. В свою чергу ХСС довгий час є правлячою в регіоні: протягом 1966 – 2008 та 2013 – 2018 років партія одноосібно формувала більшість в Ландтазі.

Регіональні партії в Центрально-Східній Європі мають переважно етнічний чинник. Розвитку етнорегіональних політичних партій євроінтеграційні процеси серед цих країн. Іншим фактором становлення регіональних партій є той факт, що більшість держав сформовані на уламках Османської, Австро-Угорської та Російської імперій. Різні частини цих країн являють собою частини вищезгаданих імперій. Хоча держави Центрально-Східної Європи формувались за принципом «національності», майже у всіх державах сконцентровані національні меншини, що проживають компактно.

В Болгарії, Рух за права і свободи являє собою партію турецької меншини. Партія протягом довгого часу є значимою силою в болгарській політиці. Особливим є те, що на парламентських виборах частка голосів поданих за партію часто перевищує частку турецького населення. Партія неодноразово брала участь в урядових коаліціях. Існують суперечки, чи можна зараховувати Рух за права і свободи до регіональних партій так як турецька меншина в країні проживає розпорошено.

В Румунії регіональні партії представлені переважно в Трансильванії, де проживає значна угорська меншина. В 1989 році був заснований

Демократичний союз угорців в Румунії. Не дивлячись на те, що офіційна Румунія не погоджується з основною вимогою – автономією Секейського краю, партія активно взаємодіє з румунськими партіями. Маючи 20 місць в парламенті, партія часто входила до урядових коаліцій, що в свою чергу, сприяло прийняттю рішень, спрямованих на розширення прав угорської меншини в сфері культури та освіти.

В Словаччині угорські партії локалізовані вздовж півдня країни. Довгий час провідною партією була Партія угорської коаліції. В 1998-2006 роках партія входила до складу урядової коаліції, за допомогою чого змогла отримати чотири міністерські крісла в уряді. Під час адміністративної реформи в країні партія виступала за створення регіону, в якому більшість мали складати угорці. Проте, такого регіону створено не було, у зв'язку з чим партія залишила уряд.

В 2010-х роках до складу урядових коаліцій стала входити партія Міст (Híd), яка продовжуючи захищати інтереси угорців, займала більш помірковану позицію діалогу між угорцями та словаками. Найбільшим успіхом партії став результат на парламентських виборах у Словаччині з результатом 8,12% голосів, за рахунок чого партія змогла увійти до складу урядової коаліції

Спільним в угорських партіях Румунії та Словаччини є те, що там існує партійна конкуренція між кількома етнічними партіями. В Румунії поряд з Демократичним союзом угорців в 2000-х роках Угорська громадянська партія та Угорська народна партія Трансільванії. В Словаччині в свою чергу між собою конкурують Партія угорської спільноти та Міст. В Румунії, створення альтернативних партій майже не вплинуло на становище основної партії. Натомість в Словаччині провідною партією став новоутворений та більш поміркований Міст [30].

В Чехії сильні регіоналістські тенденції має Моравія. Не дивлячись на те, що моравани майже не відрізняються від чехів, в них присутня сильна регіональна ідентичність, яка має коріння з Великоморавського князівства IX

ст., а також існуванню автономії у складі Австро-Угорщини. Підставою для регіоналізму в краї став поділ Моравії на декілька країв. В 1990-х роках виник Рух за самоврядну демократію – Спілка Моравії та Силезії, яка свого часу отримала понад 10% голосів та 22 місця в Чеській національній раді. Проте згодом, частка населення, Що ідентифікували себе як моравани скоротилася, внаслідок чого партія почала розколюватись. Створена в 2005 році партія Моравани не змогла повернути втрачений вплив [30].

Регіональні партії в Польщі сконцентровані переважно в Силезії. Рух за автономію Силезії представляє силезців, які мають окрему від поляків самоідентифікацію. Партія має стабільне представництво в легіслатурі Силезького воєводства, стабільно набираючи 7-8% голосів. «Німецька меншина» в свою чергу, сконцентрована в Опольському воєводстві, де проживає 70% німців Польщі. Партія є популярною як серед німців, так і серед силезців. Партія набирає на місцевих виборах вдвічі більше ніж Рух за автономію Силезії. Неодноразово партія була партнером Громадянської платформи по коаліції [30].

В Північній Македонії регіональні партії мають етнічне спрямування і репрезентують албанську меншину, що компактно проживає у східній та північній частинах країни. Нині в парламенті республіки основними албанськими партіями є Демократична партія Албанців та Демократичний союз за інтеграцію. На виборах 2008 року вказані партії набрали 10,1% та 11,3% голосів відповідно. В 2011 році обидві партії підтримали 20,96% виборців, внаслідок чого отримали 25 місць в парламенті.

На сучасному етапі домінуючою албанською партією є Демократичний союз за інтеграцію. Партія входила до складу урядових коаліцій. В 2017 році представника партії Т.Шафері було призначено спікером парламенту Північної Македонії. Призначення представника албанців на такого роду високу посаду стало причиною штурму парламенту македонськими націоналістами. За часів перебування партії в урядовій коаліції відбулося

вирішення конфлікту з Грецією щодо використання назви «Македонія», що відкрило для країни подальші кроки до євроатлантичної інтеграції країни.

Чинне законодавство України не надає юридичних підстав для створення регіональних політичних партій. Для того щоб політична партія була зареєстрована, їй необхідно сформувати осередки в більшості областей України. Тим не менш, в Україні представлені політичні партії, що репрезентують інтереси одного чи кількох регіонів.

Р. Манайло-Приходько наводить наступні Основними причинами виникнення регіональних політичних партій в Україні є:

1. Регіональний поділ України на Захід - Схід. Основний поділ України представляє мовне та етнічне розмежування. На Заході та в центрі більша частина належить до титульної нації, в той час на Півдні та Сході мешкає численна російська меншина

2. Наявність на території країни етнічних меншин, що проживають компактно. Існують такі типи етнічних партій - партії титульних етнічних груп, партії корінних народів та партії національних меншин.

3. Бажання відомих представників еліт (політиків, підприємців) створити власні партійні структури, щоб мати можливість брати участь у політичному житті суспільства.

4. Створення "адміністративних партій" (партій влади) керівниками областей, міст тощо.

5. Відмова деяких відомих місцевих політиків провладні та опозиційні партії. Інструментом для запуску в такому випадку є "місцеві партії».

6. Розмежування у часі місцевих та парламентських виборів, починаючи з 2010 року

7. Нормативно-правова база українських політичних партій (жорстка централізація тощо).

8. Проведення місцевих виборів за пропорційною виборчою системою.

9. Процес трансформації українського суспільства (зміна форм рада директорів тощо).

10. Прагнення регіональної еліти зберегти свій вплив та контроль над ресурсами.

11. Реформа децентралізації влади, і, як наслідок, формування об'єднаних територіальних громад [27; с.97].

Перші регіональні політичні сили в Україні почали гуртуватися ще на початку 1990-х років в Криму та на Донбасі. У 1992-1993 роках у Криму виникло щонайменше 7 утворень, назви, позиціонування, масштаби та цілі діяльності яких свідчили про їхній регіональний статус. Найвідомішою з них можна назвати Партію економічного відродження Криму (ПЕВК), яка невдовзі перейменується в Партію економічного відродження (ПЕВ). Співголовами партії були кримські політики Володимир Шевйов, Володимир Єгудін та Євген Копиленко. На парламентських виборах 1994 року суто регіональній ПЕВК вдалося провести до Верховної Ради України одного свого представника. На наступних парламентських виборах представники партії йшли у списку Виборчого блоку партій „Блок Демократичних партій – НЕП (народовладдя, економіка, порядок)”, який утворили Демократична партія України та, власне, ПЕВ. Блок набрав 1,22% і таким чином не потрапив до парламенту. З кінця 1990-х партія почала втрачати свій вплив, а вже в 2003 році Міністерство юстиції України 27 червня 2003 року анулювало реєстрацію ПЕВ [23, с. 79].

Інші тогочасні партії не визначались тривалістю існування. «Народна партія Криму», заснована наприкінці 1993 р, вже на початку 1995 р. припинила своє існування. Створений у 1993 р. «Союз на підтримку республіки Крим» на чолі з Я. Аптером, С. Куніциним у 1996 р. увійшов до складу тодішньої української „партії влади” – Народно-демократичної партії. До початку 1997 р. на півострові свою роботу проводила Комуністична партія Криму (очільник Л. Грач), яка навесні 1997 р. трансформувалася у Кримську організацію Комуністичної партії України. До того ж – 1997 – року регіональні інтереси обстоювали такі політичні сили, як Республіканська партія Криму, Кримська партія соціальних гарантій та „Русская партия Крыма”. У 1994 році на

півострові постало ще 12 партій, які активно включалися в політичний процес. Більшість з них функціонували до весни 1997.

Особливості утворення та діяльності тогочасних кримських політичних партій диктувалися тогочасним станом справ на півострові. Усі регіональні кримські партії були своєрідними прокладками, що поєднували державні та неформальні інститути. Останні були репрезентовані здебільшого місцевими злочинними угрупованнями. Зокрема, до вищезгаданої Партії економічного відродження Криму входили представники найвідомішого в регіоні організованого злочинного угруповання «Сейлем». Показовими в цьому плані є місцеві вибори 1995 року. Внаслідок підробки документів, підкупу виборців та інших фальсифікацій до влади потрапили особи пов'язані, з угрупованнями «Сейлем» і «Казино». Відповідно, такого роду політичні партії утворювали політичний режим, який був симбіозом інтересів політичних та економіко-кримінальних інтересів. Утворюючи політичні партії, представники місцевого кримінального світу отримували можливість управляти регіоном та доступ до державного бюджету [41; 23; с.79].

Кримські регіональні партії об'єднувало також їх позиціонування. В своїх програмах вони обстоювали майбутнє півострова поза Україною. Деякі з них демонстрували відверто сепаратистські чи російські іредентистські наміри. Зокрема, «Русская партия Крыма» у своїй програмі від 27 листопада 1993 р. декларувала необхідність здобуття для Криму «самостійного державно-політичного статусу». В цьому ж документі закріплено механізм відокремлення регіону від України. «договірним шляхом через визнання Україною відповідних прав і повноважень Республіки Крим і укладання необхідних угод між Кримом та Україною, Кримом та Росією» [23, с.80].

Протягом 1996-1997 років діяльність регіональних кримських партій була послаблена. Утворення і діяльність кримських партій регулювалася Законом «Про об'єднання громадян», який був ухвалений органами Автономної республіки Крим в 1993 р. В квітні 1996 року тодішній президент Леонід Кучма підписав указ про зупинення дії цього закону, як такого, що

суперечить Конституції та Законам України. Більше того, з прийняттям Конституції України зникає правова підстава для повноважень АРК реєструвати політичні партії.

На Донеччині, так само як і в Криму, на початку 1990-х виникали партії, що декларували сепаратистські чи проросійські наміри. Зокрема набували поширення такі організації, як «Интердвижение Донбасса», «Движение за возрождение Донбасса», які об'єднували активістів, опозиційно налаштованих до проукраїнських сил. Згадані рухи використовували шовіністичну риторику про «штучність» української нації. У сусідній Луганщині лідер „Народного движения Луганщины” В.Чекер ще наприкінці 1990 р. зазначав, що «наш рух виступає за автономію в рамках України, звісно, якщо республіка підпише союзний договір. А якщо цього не відбудеться, тоді мова може йти лише про перехід в юрисдикцію РФФСР» [17; 23, с.83].

Згадані рухи стали середовищем для формування політичних партій. Зокрема, у травні 1992 року представники низки організацій утворили Громадянський конгрес України (ГКУ). Відставний генерал КДБ О. Калугіна зізнався, що «интердвижения» були інспіровані радянськими спецслужбами. Серед активістів вищеназваних організацій були такі персони, як М. Азаров, О. Базиліук, В. Мещеряков, М. Рагозін, П. Хаймович, Д. Корнілов, О. Лузан, В. Карабулін, В. Терехов та ін. Серед програмових засад партії були характерні для проросійських сил ідеї федералізації України, надання статусу російської мови другої державної, легалізація подвійного громадянства з Росією, створення на базі СНД Євразійського союзу. Метою партії ГКУ вбачала відновлення національної, духовної, економічної й історичної єдності України, Білорусі і Росії», оскільки, як стверджувалося, «без такої єдності український народ приречений на неминучу економічну, політичну і національну катастрофу, а Україна – до втрати своєї незалежності і перетворення в колоніальний придаток Заходу». В 1993 партія була зареєстрована Мін'юстом. У квітні 1996 року разом з Республіканською

партією Криму проводила в Києві Конгрес російських організацій України. В 1998 році перейменована на Слов'янську партію.

В той же період на Донеччині виникали партії, які фактично були виразниками інтересів місцевої еліти. У вересні 1991 року в Донецьку виникла Ліберальна партія України, ключовими особами якої були директор ТНК «Атон» І. Маркулов та народний депутат України II скликання В. Щербань. В 1992 році була заснована Партія Праці, з якою на той час були пов'язані М. Азаров та В. Ландик. На думку представників проукраїнських сил, партію утворили «найреакційніші директори-монополісти державних підприємств, що прагнуть зберегти адміністративно-командну систему, колоніальний режим і будь-що не допустити встановлення правової демократії і відродження української нації» [23, с.83].

В середині 1990-х років про себе заявили ідеї регіоналізму. В 1997 році було створено Партію регіонального відродження України (ПРВУ) на чолі з тодішнім міським головою Донецька В. Рибак. Власне факт створення ПРВУ свідчив про слабку консолідованість еліти Донеччини всередині 1990-х, відбувався процес «об'єднання за інтересами». На виборах 1998 року партія набрала 0,9% голосів, проте двоє депутатів було обрано по мажоритарним округам. У 2000-2002 рока навколо ПРВУ почали консолідуватися інші регіональні партії. Зокрема, зареєстрована в Донецьку Партія Солідарності України, яку очолював на той час П. Порошенко восени 2000 року ухвалила рішення про реорганізацію партії шляхом приєднання до Партії регіонального відродження України. Аналогічне рішення ухвалила і Партія Праці. Консолідація схожих за світоглядними позиціями і базовим регіоном партій свідчить про те, що регіональні еліти намагались знайти точки дотику напередодні парламентських виборів 2002 року [23, с.86].

В той же час, регіональна політична партія постала і на Дніпропетровщині. У березні 1994 року Мін'юст України зареєстрував Всеукраїнське об'єднання «Громада». Партія була інструментом управління в

руках П. Лазаренка – фактичного «власника» Дніпропетровщини, Представника Президента України (березень 1992 р. – лютий 1995 р.), голови Дніпропетровської обласної державної адміністрації (липень 1995 р. – травень 1996 р.), Голови Дніпропетровської обласної ради (червень 1994 р. – травень 1998 р.), Голови Дніпропетровського обласного виконавчого комітету (червень 1996 р.– травень 1997 р.), Прем'єр-міністра України (травень 1996 р. – липень 1997 р.). На парламентських виборах 1998 року Громада стала першою регіональною політичною силою, що змогла подолати виборчий бар'єр і, як наслідок, утворити фракцію у Верховній раді. Власне через результати, отримані на тодішніх виборах, партію вважають регіональною. Партія набрала 35% голосів на Дніпропетровщині та 6% на Кіровоградщині. В решті областей – менше 5%. Партія вважається одним з найуспішніших і найвпливовіших регіональних політичних сил. Маючи підтримку з боку президента України, регіональний лідер зміг не лише стати прем'єр-міністром, а й сформувати повноцінну фракцію у Верховній раді [23, с.88].

На формування регіональних політичних партій середини 1990-х – початку 2000-х вплинула низка політичних процесів, що відбувались в тогочасній Україні. По-перше, було приведено Конституцію і закони Автономної республіки Крим у відповідність з Конституцією та Законами України. Зокрема, влада автономії втратила повноваження реєструвати політичні партії, про що вже було згадано. Внаслідок цього більшість кримських політичних партій опинились поза законом. По-друге, парламентські вибори 1998 року відбувались за змішаною системою, що зробило партію інструментом здобуття влади. З одного боку, така виборча система стимулювала регіональні еліти до об'єднання з метою входження в центральні органи влади. З іншого – засвідчила, що регіональний лідер може не лише провести повноцінну фракцію в парламент, а й очолити уряд, зберігаючи при цьому вплив на регіон.

Одним з найпомітніших прикладів об'єднання регіональних партій стала спроба об'єднання у липні-листопаді 2000 р. п'яти партій - Партії солідарності

України, Партії труда, Всеукраїнської Партії Пенсіонерів, Політичної партії «За красиву Україну» та Партії регіонального відродження України. Її наслідком стала поява Партії регіонального відродження «Трудова солідарність України». У юридичному сенсі не була «об'єднанням», а лише «приєднанням» до Партії регіонального відродження України, що з березня 2001 р. стала називатися Партія Регіонів. 4 з 5 партій сформувалися на Донеччині та Дніпропетровщині.

Протягом 2001-2003 років мали місце спроби врегулювати питання реєстрації та функціонування політичних партій в Україні. В квітні 2001 року було ухвалено Закон України «Про політичні партії в Україні», що дав визначення політичній партії, а також закріпив вимоги до їх створення. Крім цього, Верховний суд України, за результатами перевірки Міністерства юстиції скасував реєстрацію 28 партій. Такі заходи держави щодо політичних сил завдали своєрідного удару по регіональним партіям.

З іншого боку, регіоналізм був підтриманий тодішньою центральною владою. На виборах 2002 року Партія Регіонів увійшла до складу виборчого блоку політичних партій «За Єдину Україну!», який підтримував тодішнього президента Леоніда Кучму. На парламентських виборах 2002 року блок посів 3-тє місце, здобувши 11,77% голосів виборців. За рахунок депутатів, обраних по мажоритарним округам, блоку вдалося сформувати більшість у Верховній раді.

Паралельно розвивалися й регіональні партії, що декларували відверто проросійську орієнтацію. Зокрема в 2002 році була утворена партія «Русский блок». В тому ж році на парламентських виборах партія набрала 0,73% голосів. Найбільшу прихильність партія набрала у Севастополі (8,83%) та Криму (4,76%).

Після Помаранчевої революції відбувся перехід до пропорційної системи виборів. Вказаний чинник суттєво вплинув на розвиток домінантної з-поміж регіональних партій - Партії Регіонів. Незважаючи на те, що базовий електорат партії залишався у східних та південних областях та декларування в

партійній програмі децентралізацію влади та федеративний державний устрій, партія поступово еволюціонувала у всеукраїнську.

Для цього періоду був характерний своєрідний механізм створення фактично регіональних партій. Такі партії утворювались шляхом зміни документів, керівництва та місця знаходження штаб-квартири. Таким чином Партія «Нова генерація України» перетворилася у 2006 на Прогресивно-демократичну партію України, а у 2008 – у партію «Родіна», яку очолив І. Марков. Разом з назвою партія змінила статут, програму, ідеологічну платформу діяльності, як і місце перебування своєї штаб-квартири, яка перемістилася до Одеси. Кістяк партії створили представники місцевих проросійських організацій, які до того співпрацювали з Прогресивно-соціалістичною партією України Н. Вітренко [23, с.96]. Партія підтримувала ідею федералізації, інтеграцію України з Росією, Білоруссю та Казахстаном, визнання російської мови другою державною. Протягом свого існування партія відзначилася низкою скандалів та участю в антиукраїнських акціях.

Регіональні партії також міг утворити авторитетний чиновник, пов'язаний з регіоном, який за допомогою сконцентрованого в своїх руках адмінресурсу розгортав мережу структур конкретної партії. Таким чином була створена партія Єдиний центр, створена колишнім головою Закарпатської облдержадміністрації і головою Секретаріату президента Віктором Балогою. В 2010-х роках партія не лише перемагала на місцевих виборах на Закарпатті, а й була представлена в парламенті депутатами, обраними в одномандатних округах в цьому ж регіоні [23, с.95].

В 2005 році на Закарпатті утворилися дві етнічні субрегіональні партії: «КМКС» Партія угорців України, зареєстрована в Ужгороді, та Демократична партія угорців України, зареєстрована в Береговому. Обидві партії постали після Помаранчевої революції і конкурували за представників угорської етнічної меншини на Закарпатті. Обидві партії брали участь і на парламентських виборах, делегуючи своїх представників у списки потужніших загальнодержавних партій. Показово, що дві конкуруючі партії

обирають для цього ідеологічно різних союзників. Представники Демократичної партії угорців України в різні часи балотувалися за списками СДПУ(о) та Партії Регіонів, а в 2020 уклали меморандум з партією Слуга Народу. В той же час, на парламентських виборах 2014 представники КМКС потрапили у виборчий список Блоку Петра Порошенка.

У 2009 році була утворена партія «Рідне місто». Партія була утворена в Житомирі, проте до міських рад партія потрапила лише в Полтаві, Чернівцях і Кропивницькому, до обласних – у Полтаві та Чернівцях. В 2018 році партію очолив О. Удовіченко, а партія фактично перебазувалась до Полтави.

Внаслідок Революції гідності та агресії Росії проти України створилися нові умови для створення та функціонування регіональних політичних партій. Протягом 2014-2015 років було припинено діяльність низки партій, які протягом своєї діяльності декларували сепаратистські наміри, та підтримували російську агресію. Серед заборонених партій опинилися «Русский блок» і «Русское единство». Останню очолював чинний самопроголошений голова Криму С.Аксьонов.

В той же час в Україні почала поступово впроваджуватись реформа децентралізації. В межах цієї реформи органи місцевого самоврядування отримували більше фінансування та повноважень, що загострювало додатковий інтерес до місцевих виборів. Додатковим фактором створення регіональних партій були зміни до виборчих систем. Зокрема, місцеві вибори 2015 і 2020 років проводилися за пропорційною виборчою системою, яка передбачала висунення кандидатів лише від партій.

В цей період почали виникати партії, які фактично сповідували ідеологію регіоналізму. Серед таких партій варто виокремити партії «Пропозиція» та «Наш Край». Їх особливістю є те, що хоча ці партії є виразником місцевих еліт, вони діють в більшості регіонів України.

Партія Наш Край з'явилася в 2014 році шляхом перейменування «Блокової партії». Партія об'єднала представників місцевих еліт півдня і сходу України. До партії згодом почали приєднуватися колишні представники Партії

Регіонів. Інформаційний бюлетень партії з аналогічною назвою «Наш край» писав, що найбільше прибічників політична сила має у Донецькій (21,81%), Чернігівській (14,89%), Луганській (12,9%), Миколаївській (12,88%), Запорізькій (10,34%), Херсонській (8,86%), Харківській (8%), Київській (7,42%) та Одеській (7,4 %) областях, а крім того, бюлетень наголошував, що партія представлена в регіонах України більш ніж 4 600 депутатами місцевих рад та мерами міст. На місцевих виборах партія бере участь в більшості регіонів України, проте в органах місцевого самоврядування репрезентована переважно в тих регіонах, що були базовими для електорату Партії Регіонів та її наступників [7; 23, с.110].

Партію «Пропозиція» було утворено шляхом перейменування партії «Нова Європейська Україна» в 2020 році. В ЗМІ партія одразу отримала назву «партія мерів», так як до її складу увійшли міські голови: Дніпра – Б. Філатов, Миколаєва – О. Сенкевич, Чернівців – О. Каспрук, Житомира – С. Сухомлин, Кропивницького – А. Райкович. На місцевих виборах 2020 року партія балотувалась до рад різних рівнів в 15 регіонах країни. Основним успіхом партії стала перемога 4 з 5 співзасновників партії на виборах міських голів.

Після зникнення з українського політичного простору Партії Регіонів, а також розколом його наступника Опозиційного блоку, в східних та південних областях почали з'являтися партії, що переважно виражали інтереси місцевих проросійських політиків. Серед таких можна виокремити харківський «Блок Кернеса – Успішний Харків», маріупольський «Блок Вадима Бойченка», херсонський «Блок Володимира Сальдо», дніпропетровський «Блок Вілкула «Українська перспектива»». Кожен з цих персональних проєктів орієнтувався на одну область або одне місто, де ключова особа партії вже мала вигідні стартові позиції.

Найбільше регіональних партій сконцентровано в Одесі. Зокрема, це Партія пенсіонерів України, «Блок Геннадія Чекіти «За справедливість», Українська морська партія Сергія Ківалова. Найвідомішою та найпотужнішою з них є партія «Довіряй Ділам». Партія створена напередодні місцевих виборів

2015 року, одеським міським головою Г. Трухановим. У тому ж 2015 році партію підтримало 42% на виборах до міської ради, отримавши 27 депутатів. На виборах 2020 року партія знову сформувала найбільшу фракцію в Одеській міській раді, а також стала третьою на виборах до обласної ради. На парламентських виборах члени партії йшли за списком Опозиційного блоку, проте останній не потрапив до Верховної ради.

Тим часом розширилась географія створення регіональних партій. Якщо раніше вони утворювались переважно на Півдні та Сході, то зараз вони присутні майже у всіх регіонах України.

Зокрема, у Львові було створено Українську Галицьку партію (УГП). Партію було засновано в 2012 році, проте активну діяльність партія розгорнула в 2015. Своєю назвою та позицією керівництва партії, ця політична сила декларувала свою регіональність. В той же час, в Статуті УГП стверджується, що «діяльність партії поширюється на всю територію України. Незважаючи на те, що партія створювала осередки за межами Галичини, основною територією діяльності партії стали фактично три області – Львівська, Тернопільська та Івано-Франківська. Маніфест партії наголошував на особливій ролі Галичини з-поміж решти України: «А без потужної Галичини Україна перетвориться на занедбану територію, позбавлену європейської ідентичності. На шляху повернення до Європи за нами, Галичанами, столітній досвід безперервної розбудови громадянського суспільства – жертвовної праці кількох поколінь для розвитку громадських, освітніх, кооперативних, спортивних та інших організацій. Досвід, якого бракує Україні. Досвід, який не повинен пропасти без сліду, не має припадати пилом у музейних вітринах і на архівних полицях. Досвід, який ми маємо вивчити, відродити й розвинути в нових умовах, поділитися ним зі всіма Українцями. Переконати Україну в ефективності галицького підходу можна і треба власним прикладом доброго життя, а не експортом правильних декларацій та гасел. ... Ми покликані довести Україні, що наслідком демократичності в діяльності та моральності в принципах є кращий рівень

життя. І тоді Україна зміниться». УГП не вимагає окремих привілеїв для Галичини, проте вимагає «пошани до наших цінностей і права самим творити свою долю» [12; 23, с.106]. Подібного роду заяви дослідники та представники засобів масової інформації називають такими, що мають маніпулятивний потенціал. Незважаючи на те, що УГП не робила сепаратистських заяв, в своїх програмних документах партія постійно робила наголоси на те, що Галичина має свої унікальні ідентичність та культуру. В той же час, це одна з небагатьох регіональних партій, що задекларувала прихильність до європейських цінностей [23, с. 108].

Найбільшого успіху партія досягла на місцевих виборах 2015 року. УГП була представлена 39 депутатами на Львівщині, 17 – на Тернопільщині та 2 – на Івано-Франківщині. На парламентських виборах 2019 року представники партії йшли за партійним списком та по одномандатним округам від партії «Голос».

Регіональні партії почали з'являтися і в центральних регіонах. ВО «Черкащани» було створено в 2015 році шляхом перейменування Християнсько-демократичної партії України. Мотивом створення політичної сили її засновники вважали недовіру людей до існуючих політичних партій а також недостатню реакцію центральних органів влади, в особі Києва, на нагальні проблеми регіону. За даними руху «Чесно», основними спонсорами партії є місцеві аграрні магнати. На місцевих виборах 2020 року партія сформувала найбільшу фракцію в Черкаській обласній раді, а представник партії А. Підгорний став головою обласної ради.

Свої регіональні політичні сили виникли і на Хмельниччині. В 2015 на місцевих виборах перемогла партія «За конкретні справи». Співголовами партії є О. Герєга, Г. Герєга та О. Поровознік. Партія здобула 19 депутатських мандатів в обласній раді, випередивши провладну на той час БПП «Солідарність». В 2020 році перемогу на виборах до Хмельницької міської та обласної рад здобула партія під назвою Команда Симчишина. Партія була сформована з місцевих представників Всеукраїнського об'єднання «Свобода».

Особливим є те, що міський голова Хмельницького, в честь якого була названа партія балотувався на місцевих виборах від ВО «Свобода», а не від партії, названої в свою честь.

Варто також виокремити регіональні партії, які на один виборчий цикл змогли стати загальноукраїнськими. Вже в наступному виборчому циклі стали фактично стали регіональними. Найяскравішими прикладами таких політичних сил є Об'єднання «Самопоміч», Український демократичний альянс за реформи (УДАР) та Українська стратегія Гройсмана.

Партія УДАР київського міського голови В. Кличка особлива тим, що офіційно партія завжди мала загальноукраїнську спрямованість. Попередником партії був Блок Віталія Кличка, створений для участі в дострокових виборах до Київської міської ради 2008 року. До блоку увійшли о якого увійшли Народний рух України, партія «Європейська столиця» та партія «Українські соціал-демократи». Власне партію було створено в 2010 році. Саме тоді партія еволюціонувала у всеукраїнську: на місцевих виборах 2010 року партія отримала 339 мандатів депутатів різних рівнів у 15 регіонах України. На парламентських виборах 2012 року УДАР посів третє місце з результатом 13,97% голосів, була сформована депутатська фракція кількістю 40 депутатів. В 2014 році на виборах до Київради партія здобула 77 мандатів, а В. Кличко отримав посаду міського голови. В тому ж році УДАР став складовою Блоку Петра Порошенка, а В. Кличко став головою БПП. Партія відновила свою діяльність в 2020 році, напередодні місцевих виборів. Оновлений УДАР був орієнтований переважно на Київ. На виборах до Київської міської ради партія з невеликим відставанням посіла друге місце і отримала 30 мандатів, а голова партії В. Кличко втретє став київським міським головою.

Схожу історію мало Об'єднання «Самопоміч». Партію було зареєстровано в 2012 році, на базі утвореної в 2004 році однойменної громадської організації, яку очолював міський голова Львова А. Садовий. З 2014 по 2020 роки партія була всеукраїнською. Зокрема на парламентських

виборах 2014 Самопоміч набрала 10,97% голосів, що дозволило сформувати фракцію з 33 депутатів. В цьому ж році партії вдалося провести 4 депутатів до Київської міської ради. На місцевих виборах 2015 року партії вдалося отримати 126 мандатів депутатів різних рівнів в різних регіонах України. Зокрема партія сформувала найбільшу фракцію у Львівській міській раді, а представники партії А. Садовий та О. Сенкевич стали міськими головами Львова та Миколаєва відповідно. Згодом партія почала втрачати свою популярність. Показником регіональності партії є той факт, що єдиним регіоном де партія зберегла свої позиції є Львівщина. Зокрема, на виборах 2020 року партія отримала 9 мандатів в Львівській обласній раді, та 17 – в міській.

Українська стратегія Гройсмана в свою чергу, стала прикладом регіональної партії, яка не змогла еволюціонувати у всеукраїнську. Партію було створено в 2015 році під назвою Вінницька європейська стратегія. До неї увійшли депутати Вінницької міської ради, пов'язані з колишнім міським головою Вінниці та прем'єр-міністром України В. Гройсманом. На місцевих виборах 2015 року партія завела до Вінницької міськради 20 представників, а кандидат від партії С. Моргунов став Вінницьким міським головою. У 2016 році партію було перейменовано на Українську стратегію, а в 2019 – в Українську стратегію Гройсмана. Партія взяла участь у парламентських виборах 2019 року, проте набрала лише 2,41% голосів. Тим не менш партія зберегла і закріпила свої позиції у Вінницькій області. С. Моргунов переміг вже в першому турі виборів міського голови, а в обласній раді партія змогла сформувати фракцію з 40 депутатів.

ВИСНОВКИ

Регіональними називають такі партії, що здійснюють свою діяльність в одному або декількох регіонах, та репрезентують інтереси цього регіону. В рамках іншого підходу, регіональними називають партії, що прагнуть утворення окремого регіону, або зміни статусу вже існуючого. Низка регіональних партій водночас репрезентують інтереси певної меншини, що компактно проживає на території регіону. Зокрема, партії, що представляють інтереси етнічної меншини називають етнорегіональною.

Основною світоглядною позицією регіональних партій є ідеологія регіоналізму. Регіоналізм включає в себе вимоги створення нової адміністративно-територіальної одиниці, наділення органів місцевого самоврядування більшим обсягом повноважень та контролем над ресурсами, збереження за регіоном існуючих прав та повноважень. Для етнорегіональних партій характерним є націоналізм. Такий націоналізм є переважно «зберігаючим», направленим на збереженні власних ідентифікаційних ознак: мови, культури, традицій, способу життя. Програмні вимоги регіональних націоналістичних партій можуть різнитися залежно від ступеню самостійності регіону, історичних особливостей та ступеню ідентичності регіону.

Регіоналізм може мати ідеологічне забарвлення. Виокремлюють консервативний, буржуазний, правопопулістський, прогресивний різновиди регіоналізму. Кожен з цих різновидів має зв'язок з різними ідеологіями та має різний погляд на відносини держави та регіонів.

Регіональні партії також можуть репрезентувати сепаратистські настрої. Не дивлячись на процеси євроінтеграції та глобалізації, проблема сепаратизму і досі є актуальною. Загострення сепаратизму обумовлене накладанням на існуючі історичні особливості економічного фактору. Так, найактивніші партії, що декларують сепаратизм представлені у економічно розвинених Фландрії, Каталонії та Півночі Італії. Серед основних причин відокремлення регіонів зі складу своїх держав є небажання «тягнути на собі» економіку всієї країни.

В Каталонії та Шотландії політичні партії стали інструментом здійснення спроби політики сепаратизму. Так, правляча Шотландська національна партія стала організатором референдуму 2014 року. В той же час каталонські партії, які були представлені в регіональному парламенті, в 2017 році розпочали процес виведення Каталонії зі складу Іспанії.

В той же час поширення регіональних партій в Східній Європі пов'язане з явищем іредентизму. Поширення такого різновиду сепаратизму пов'язане з особливістю формування держав в цій частині континенту. Серед регіональних партій, що сповідують іредентизм виокремлюються сербські партії на Балканах. В Боснії і Герцеговині сербські партії й досі прагнуть відокремлення Республіки Сербської. В той же час угорські партії в країнах Східної Європи обмежуються репрезентацією інтересів етнічної меншини та територіальної автономії.

Регіональні політичні партії мають різну ідеологічну спрямованість. Зокрема, Фламандський Інтерес та Лігу Півночі називають ультраправими через їх критику міграційної політики ЄС. Характерним є те, що зазначені партії представляють інтереси економічно розвинених регіонів. В той же час іспанські регіональні партії є переважно лівими, що зумовлено історичними особливостями відносин між державою та регіонами, а також соціальною базою місцевих політичних сил. Окрім репрезентації інтересів регіонів, ліві партії декларують побудову соціалізму, збільшення прав і свобод людини, рівність чоловіків та жінок, підтримку екологічних ініціатив. Консервативні та християнсько-демократичні регіональні партії орієнтуються на союзні загальнонаціональні партії. Їх відмінність полягає лише у спрямованості на конкретний регіон.

Ступінь впливу регіональних партій на політичну систему країни залежить від особливостей партійної системи. Регіональні партії представлені переважно в місцевих органах влади. На цьому рівні партія може мати більшу перевагу ніж загальнонаціональні, попри вузьку проблематику.

Регіональні політичні партії також представлені і в парламентах. Так, в Бельгії переважна більшість партій є регіональними, вони ж формують коаліції. Характерним є те, що коаліція формується на світоглядній, а не на регіональній основі. У Великій Британії кожна окрема частина країни має свою партійну систему. Наслідком цього є представництво в британському парламенті партій Уельсу, Шотландії та Північної Ірландії. В Іспанії регіональні партії мають великий рівень популярності в Каталонії та Країні Басків. В Німеччині ХСС досить довгий період часу утримує владу в Баварії і за рахунок коаліції з правлячою ХДС представлена в німецькому парламенті.

Варто виокремити діяльність італійської Ліги Півночі. По-перше, ця партія є децентралізованою: місцеві осередки партій беруть участь в місцевих виборах як окремі проекти. По-друге, це один з небагатьох випадків успішної еволюції партії з регіональної в загальнонаціональну. Позиціонуючи себе як загальнодержавна, партія змогла двічі увійти до складу урядової коаліції, а голова партії М. Сальвіні – отримати крісло прем'єра.

В Східній Європі регіональні партії сформовані переважно на етнічній ідентичності. Зокрема, в парламентах Румунії, Словаччині та Сербії представлені партії угорської нацменшини, які часто входили до складу урядових коаліцій. В Болгарії значимою політичною силою довгий час був Рух за права і свободи. В Польщі та Чехії були представлені партії, що представляли інтереси не етнічної групи, а етнографічної групи, що мають незначні відмінності від переважної більшості титульної нації.

Законодавством України не передбачено створення регіональної політичної партії. Тим не менш, партії, що діяли на території однієї області виникали з перших років незалежності України. Серед причин виникнення регіональних партій в Україні виокремлюють наступні: мовне та етнічне розмежування, наявність на території України етнічних меншин, що проживають компактно, прагнення регіональних еліт чи представників місцевої влади самостійно брати участь у політичному житті країни, розмежування у часі між загальнонаціональними та місцевими виборами.

Перші регіональні партії з'явилися в Криму та на Донбасі. Це були переважно виразники інтересів місцевих еліт. Прикметними рисами таких партій були євразійство, орієнтація на Росію, відстоювання і просування відповідних інтересів у середовищі електорату.

В середині 1990-х років постали партії, що декларують регіоналізм, і водночас, шукають можливості виведення своєї політичної сили на загальноукраїнський рівень. Найуспішнішими партіями є Громада та Партія регіонального відродження України, яка згодом трансформується у Партію Регіонів.

В 2000-х роках регіональні партії почали поставати як виразники інтересів місцевих чиновників, які за допомогою адміністративного ресурсу розвивали осередки існуючих партійних структур. В той же час, такі партії могли створюватися шляхом змін в юридичних документах партії. Якщо раніше регіональні партії виникали переважно на Сході та Півдні, то тепер вони починають поширюватися по всій Україні.

Після подій Революції Гідності, анексії Криму та війни на Сході України відбулися зміни, що вплинули на формування регіональних партій. По-перше, внаслідок вищезгаданих подій занепала Партія Регіонів, яка довгий час репрезентувала місцеву еліту Сходу та Півдня. Чиновники, що входили до складу цієї партії та орієнтувались на її електорат, почали утворювати місцеві політичні проекти. Більшість з них за своєю назвою та діяльністю були персональними партіями.

Ще однією передумовою формування регіональних партій стало введення на місцевих виборах пропорційної виборчої системи. Разом з тим, в Україні почався процес децентралізації. Надання більших повноважень та ресурсів органам місцевого самоврядування зумовив додатковий інтерес до місцевих виборів.

Умовно, регіональні партії в Україні можна розділити на кілька типів. Існують загальноукраїнські партії, які декларують в своїй програмі регіоналізм. Є власне регіональні партії, що репрезентовані переважно в

своєму регіоні, і в якому вони утримують владу. Локальні політичні партії формуються і ведуть свою діяльність переважно у великих містах. В той же час існують партії, які за період свого існування змінювали свій статус з регіональної у всеукраїнську і навпаки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ТА ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. [Верховна Рада України. Офіційний веб-портал] Про зупинення дії Закону Автономної Республіки Крим „Про об’єднання громадян”. Президент України; Указ від 16.04.1997 № 328/ 97. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/main/tt4003y1997/page11>
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року „Про нову редакцію Воєнної доктрини України”. Президент України; Указ, Доктрина від 24.09.2015 №555/2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/555/2015>
3. Винничук Ю. Региональные князья. URL: <http://argumentua.com/stati/regionalnye-knyazya> 84. [Сайт „everyday.in.ua”] ОРД: Донетчина: региональные князи и корольки (Список). URL: <https://everyday.in.ua/?p=5309>
4. Маліновська О. ВІННИЦЬКА ЄВРОПЕЙСЬКА СТРАТЕГІЯ зареєстрована після останніх місцевих виборів. URL: <http://vlasno.info/blogi/3/blog-politika/item/15476-vinnytska-yevropeiska-stratehiia-zareiestrovana-pislia-ostannikh-mistsevykh-vyboriv>
5. Банкова О. Хто кого: парламентські партії vs. „регіональні” – розподіл сил на Хмельниччині. URL: <https://rada.oporaua.org/novyny/novini/14506-khto-koho-parlamentski-partii-vs-rehionalni-rozpodil-syl-na-khmelnichchyni>
6. Програма Республіканской партії Крима. URL: <http://politika-crimea.ru/parties/krymskie/184-respublikanskaya-partiya-kryma1/6600-programma-respublikanskoj-partii-kryma-partii-rdk>
7. Наш край в местных советах // Наш край. Информационный бюлетень. 2016. №1. 25 февраля. С.4. URL: <https://nashkraj.org/gazeta-nash-kraj-1-25-02-2016/>
8. [Сайт „Політичні студії в Україні. Сайт Центру політичних досліджень”] Сокирка Ю. Регіональний фактор у політичному процесі України. URL: <http://postua.info/news.php?nid=3>

9. [Сайт „УРА-Інформ”] Сергеева А. Закарпатьє – вотчина Балогі? URL: <http://ura-inform.com/ru/politics/2008/07/24/zakarpate>
10. [Сайт „Центр Разумкова”] Якименко Ю. Найкраща партія: що впливає на розвиток українських політсил. URL: <http://razumkov.org.ua/komentari/naikrashcha-partiia-shcho-vplyvaie-na-rozvytok-ukrainskykh-politsyl>
11. Олександр Кальченко: Регіональні партії в Кременчуці не підтримують новий Виборчий кодекс, бо бояться не пройти на вибори. URL: <http://www.ukrop.com.ua/uk/news/regional/7652-oleksandr-kalchenko-regionalni-partiyi-v-kremenchutsi-ne-pidtrimuyut-noviy-viborchiy-kodeks-bo-boyatsya-ne-proyti-na-vibori>
12. Маніфест Української Галицької Партії. URL: <http://uhp.org.ua/about/manifest/>
13. Програма УГП. URL: <http://uhp.org.ua/about/program/politychni-reformy/>
14. Що таке УГП? URL: <http://uhp.org.ua/about/party/> 89. [Сайт Української Галицької Партії] СТАТУТ ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНСЬКА ГАЛИЦЬКА ПАРТІЯ. URL: <http://uhp.org.ua/wp-content/uploads/2016/03/Statut-UGP-nova-redaktsiya.pdf>
15. Байковський Б., Зінько З. Регіональні та регіоналістські партії у політичному просторі Європи. Грані. 2013. №6. С. 144–149
16. Баранов А.В.. "Сепаратизм в современной Италии: факторы развития, институционализация, политические стратегии" Южно-российский журнал социальных наук, no. 1, 2015, pp. 78-90.
17. Венгеров А. „Нострадамус” из Луганска. URL: http://realgazeta.com.ua/nostradamus_lugansk/
18. Всеукраїнське об’єднання „Черкащани” створили не під вибори, а назавжди [Електронний ресурс] // Gazeta.ua – Режим доступу до ресурсу: https://gazeta.ua/articles/comments-newspaper/_vseukrayinske-obyednannya-cerkaschani-stvorili-ne-pidvibori-a-nazavzhdi/646761

19. Гаврилова С.М. К вопросу о федерализме в Бельгии. Проблемы постсоветского пространства. 2019;6(4):366-377.
<https://doi.org/10.24975/2313-8920-2019-6-4-366-377>
20. Годлевська В. Регіональні партії Іспанії у період консолідації демократії (1982–1996 рр.) / Валентина Годлевська // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. - 2011. - 20. - С. 377-389. - Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/mo_2011_20_377
21. Горло Н. В. Політичні партії як суб'єкти політики іредентизму / Н. В. Горло // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. - 2015. - Вип. 17. - С. 59-64. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_022_2015_17_13
22. Кармазіна М. ПАРТІЯ РЕГІОНІВ: технології управління процесом виборів // Політичні партії України у парламентській виборчій кампанії 2012 року / за ред. М. С. Кармазіної. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. С.41–84.
23. Кармазіна М. Політичні партії в Україні. 2014–2017 рр.– К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. – 168 с
24. Кармазіна М. Президентство: український варіант. Київ, 2007. 365 с. 80. [Сайт „Аронович та партнери. Адвокатське бюро”] Региональные политические партии. URL: <http://www.aronovich.com.ua/regionalnie-partii>
25. Кармазіна М. Українська багатопартійність: становлення і розвиток // Українська багатопартійність: політичні партії, виборчі блоки, лідери (кінець 1980-х – початок 2012 рр.). Енциклопедичний довідник / за ред. М. Кармазіної. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. С.4–60.
26. Качура Д. Навіщо Садовому партія, яка каже: „Галичину не чують” [Електронний ресурс] / Д. Качура – Режим доступу до ресурсу:

- <https://www.depo.ua/ukr/politics/yak-sadoviyvzyav-do-sebe-na-sluzhbugalitskih-psevdoseparatistiv-02112015193000>
27. Кучма Л. Д. После майдана: Записки президента. 2005–2006. Киев: Довира; Москва: Время, 2007. 688 с.
28. Манайло-Приходько Р. Феномен «регіональних» політичних партій в Україні. Політікус. 2016. № 2. С.93–98
29. Манайло-Приходько Р. Ю. Регіональний вимір розвитку та функціонування партійної системи : дис. канд. політ. наук : 23.00.02 / Манайло-Приходько Рената Юріївна – Ужгород, 2018. – 291 с.
30. Мін'юст ініціює ліквідацію низки політичних партій. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/243918-minyust-iniciyue-likvidaciyu-nizki-politichnih-partij>
31. Панов Петр Вячеславович ЭТНИЧЕСКИЕ И РЕГИОНАЛЬНЫЕ ПАРТИИ В СТРАНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЙ И ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ: СПЕЦИФИКА И ТРАЕКТОРИИ РАЗВИТИЯ // Вестник Пермского университета. Серия: Политология. 2020. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/etnicheskie-i-regionalnye-partii-v-stranah-tsentralnoy-i-vostochnoy-evropy-spetsifika-i-traektorii-razvitiya>
32. Пархоменко С. Регіональні партії: чи є загроза національній безпеці [Електронний ресурс] / С. Пархоменко – Режим доступу до ресурсу: <https://petrimazepa.com/hiddenthreat.html>
33. ПЕРЕДВИБОРНА ПРОГРАМА ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ „НАШ КРАЙ” – 10 КРОКІВ ДЛЯ РОЗВИТКУ РІДНОГО КРАЮ. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу <https://nashkray.org/partiya/programma-partiyi/>
34. Пономарьова І. Специфіка сепаратистських рухів у країнах Європейського Союзу / І. Пономарьова, К. Мурза // Політичний менеджмент. - 2012. - № 1-2. - С. 235-243. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2012_1-2_31

35. Римаренко С. Регіоналізм та регіоналізація / С. Римаренко // Наукові записки [Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України]. - 2006. - Вип. 30(1). - С. 344-350. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2006_30%281%29_35
36. Романова В., Пресняков І. Регіональні партії: народження феномена. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://ua.comments.ua/politics/270-Regionalni_partii_narodzhennya.html
37. Скоркин К. Донбасский сепаратизм: 25 лет постсоветского гнойника [Електронний ресурс] / К. Скоркин – Режим доступу до ресурсу: <http://argumentua.com/stati/donbasskii-separatizm-25-let-postsovetskogo-gnoinika>
38. Стан політичних партій напередодні державного фінансування. URL: <https://glavcom.ua/pub/pdf/50/5047/partii-ukraine.pdf>
39. Тужанський Д. Що ховається за ідеєю автономії угорців? Ризики та можливості для України. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/03/29/7063755/>
40. Туровский Р. Национализация и регионализация партийных систем: подходы к исследованию. Полития. 2016. №1. С.162–180
41. У КВУ розповіли, чому „регіональні партії” можуть становити загрозу територіальній цілісності держави. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу <https://www.unian.ua/politics/1165255-u-kvu-rozpovili-chomu-regionalni-partiji-mojut-stanoviti-zagrozu-teritorialniy-tsilisnosti-derjavi.html>
42. Українська Галицька партія: сепаратисти чи друзі Садового? [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://dyvys.info/2015/09/-14/ukrajinska-halytska-partiya-separatysty-chy-druzi-sadovoho/>.
43. Чернецов К. Крым бандитский: Крымская братва в борьбе за сферы влияния. М.: Центрполиграф, 1998. 377 с., [24] л. ил. URL: <https://www.e-reading.club/book.php?book=29172>

44. Швейцер Владимир Яковлевич. "Региональные партии выходят на авансцену" Современная Европа, no. 4 (28), 2006, pp. 84-93.
45. Шерстобаев А. О. Проблема регіонального управління в програмах політичних партій України. URL: http://academy.gov.ua/ej/ej7/doc_pdf/sherstobaev.pdf
46. Шипка Н. П. Угорська національна меншина у виборчих процесах незалежної України.
47. Янішевський С. О. Локальні політичні проекти: чинники виникнення та перспективи політичної діяльності (за підсумками місцевих виборів-2015). URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/lokalni_prosesu-7d35f.pdf
48. "Provisional Sinn Féin", in W.D. Flackes & Sydney Elliott (1994) Northern Ireland: A Political Directory 1968–1993. Belfast: Blackstaff Press
49. Brancati D. The Destabilizing Effects of Regional Parties in Europe. Constitutional Political Economy. 2005. Vol. 16 (2). P. 143–59
50. BRANCATI, D. (2008). The Origins and Strengths of Regional Parties. British Journal of Political Science, 38(1), 135-159.
51. Caramani D. The Nationalization of Politics. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 369 p
52. Dandoy R. Ethno-regionalist parties in Europe: a typology. Perspectives on Federalism. 2010. Vol. 2. P. 194–220. 354. De Winter L., Tursan H. Regionalist Parties in Western Europe. London: Routledge, 1998. 280 p.
53. De Winter L., Tursan H. Regionalist Parties in Western Europe. London: Routledge, 1998. 280 p
54. MICHAEL KEATING, The New Regionalism in Western Europe. Territorial Restructuring and Political Change (Edward Elgar, 1998), pp. 242